

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA EKONOMICKÉ ŽURNALISTIKY

Ekonomická žurnalistika

Economic Journalism

Analýza měnových reforem v letech 1918 - 1992

Student: Iva Kubanková

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Karel Hlaváček, Ph.D.

Ostrava 2012

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICAL UNIVERSITY OF OSTRAVA
FACULTY OF ECONOMY

DEPARTMENT OF ECONOMIC JOURNALISM

Economic Journalism

Analysis of Monetary Reforms in the Years 1918 - 1992

Author: Iva Kubanková

Supervisor: Ing. Karel Hlaváček, Ph.D.

Ostrava 2012

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra ekonomické žurnalistiky

Zadání bakalářské práce

Student: **Iva Kubanková**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa.
Studijní obor: 7202R020 Ekonomická žurnalistika
Téma: **Analýza měnových reforem v letech 1918 - 1992**
Analysis of Monetary Reforms in the Years 1918 - 1992

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Teorie měnových kurzů
 3. Analýza měnových reforem v letech 1918 - 1992
 4. Využití řešené problematiky v médiích
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Přílohy

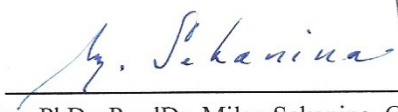
Seznam doporučené odborné literatury:

DIVÍŠ, V. *Návrat zlatého vězně: historie čsl. měnového zlata 1938-1982*. 2. dopl. vyd. Praha: Novinář, 1982. 221 s.
KNAPÍK, J. *Peněžní reformy a zvraty na území České republiky po r. 1918*. 1. vyd. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2005. 125 s. ISBN 80-7248-330-7.
VENCOVSKÝ, F. *Vzestupy a propady československé koruny*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. 227 s. ISBN 80-245-0497-9.

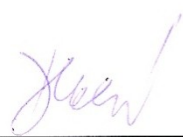
Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Karel Hlaváček, Ph.D.**

Datum zadání: 26.11.2010
Datum odevzdání: 11.05.2011

doc. PhDr. PaedDr. Milan Sekanina, CSc.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení

„Místopřísežně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila jsem prameny uvedené v seznamu literatury. Souhlasím, aby práce byla uložena na VŠB-Technické univerzitě v Ostravě pro budoucí studijní účely.“

Datum odevzdání bakalářské práce:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu bakalářské práce Ing. Karlu Hlaváčkovi, Ph.D., za věcné připomínky, cenné rady a konstruktivní poznámky umožňující vypilovat tuto práci, a také za vstřícný přístup a poučné konzultace.

Iva Kubanková

Obsah

1 ÚVOD	1
2 PODOBA VEŘEJNÉ SPRÁVY PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA	2
2.1. Československá republika a sebeurčení národů	3
3 ANALÝZA MĚNOVÝCH REFORM 1918-1992	7
3.1 Měnová reforma 1919	7
3.1.1 Koncepce měnové reformy	7
3.1.2. Alternativní varianty měnové reformy	8
První směr	8
Druhý směr	8
Třetí směr	9
3.1.3 Příprava měnové reformy	10
3.1.4 Průběh reformy	11
3.1.5 Tvorba zlaté rezervy	14
3.1.6 Dávka z majetku – deflační politika	15
3.1.7 Důsledky pro hospodářství	16
Celní unie	17
Obchodní jednání	17
Ústavní listina	18
Sčítání lidu 1921	18
Postavení vlády	19
3.2 Měnová reforma 1945	19
3.2.1 Průběh reformy	21
3.3 Měnová reforma 1953	21
3.3.1 Motivy měnové reformy	22
3.3.2 Čtyři roviny měnové reformy	23
Finanční rovina	23
Ekonomická rovina	24
Politická rovina	25
Sociální rovina	25
3.4 Československá monetární politika po roce 1989	27
3.4.1 Cíle a kritéria monetární politiky	27
Rok 1990	27
Rok 1991	28
Rok 1992	28
3.4.2 Nástroje monetární politiky	29
Diskontní politika	29
Kontrola peněžní zásoby	30
3.4.3 Důsledky monetární politiky	31
Vytváření obchodního bankovníctví	32
4 VYUŽITÍ ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY V MÉDIÍCH	34
5 ZÁVĚR	40

1 ÚVOD

Předkládaná práce se zabývá analýzou měnových reforem v rozmezí let 1918-1992, tedy obdobím trvání Československé republiky, a to od jejího počátku až do zániku. Každá měnová reforma, která se uskutečnila, byla charakteristická tím, že vznikla jako důsledek ekonomické a politické situace státu v konkrétním časovém úseku. Snahou každé měnové reformy bylo sice ozdravení financí státu, na druhou stranu došlo k výraznému zhoršení sociální situace většiny českých rodin. Předkládaná práce dokládá prostřednictvím analýzy základní faktory každé měnové reformy, jejich vliv na ekonomiku státu a dopady na obyvatelstvo. Z tohoto důvodu se zaměřuji na popis ekonomické a politické situace, které vytvořily základ a důvod pro provedení měnových reforem.

Cílem práce je analyzovat jednotlivé měnové reformy za dobu celého Československa, identifikovat příčiny jejich vzniku a důsledky, které z provedené měnové reformy pro stát i obyvatelstvo vyplynuly.

Abych se mohla analýzou měnových reforem zabývat, nejprve se zaměřuji na tehdejší politickou a ekonomickou scénu v Československu a ve světě. Podrobněji se potom zabývám třemi reformami – v roce 1919, 1945 a 1953. Rozebírám jejich přípravu, průběh a dopady. Přitom největší místo své práce věnuji právě měnové reformě z roku 1953, která měla nejhorší dopad na obyvatelstvo Československé republiky. Další kapitoly pak už jen stručně charakterizují ekonomickou situaci po roce 1989. Svůj vlastní názor přidávám do praktické části práce Využití řešené problematiky v médiích, kde jsem pomocí úvahy ztvárnila mnou dosažené poznatky k tomuto tématu.

Nahlédnout na tehdejší tíživou ekonomickou situaci země a pochopit její východiska mi pomohla kniha pana docenta M. Sekaniny *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a její některá východiska*. Ke své práci použiju také knihu J. Kalvody *Geneze Československa* a knihy F. Vencovského o samotné měnové politice, a to *Dějiny bankovníctví v českých zemích* a *Vzestupy a propady československé koruny*. Podrobněji o záměru měnové reformy prvního ministra financí ČSR Aloise Rašína jsem se dočetla v jeho knize *Můj finanční plán*.

Jaká byla podoba veřejné správy po vzniku Československa? Jak se vyvíjela politická a ekonomická situace země? Proč bylo potřeba zavádět měnové reformy? Kdo je zavedl a jaké dopady měly tyto reformy na stát, jaké na obyvatelstvo? Cílem práce bude shrnout všechny tyto souvislosti a pokusit se o popis a analýzu měnových reforem v letech 1918-1992.

2 PODOBA VEŘEJNÉ SPRÁVY PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA

Den 28. říjen se stal dnem vyhlášení samostatného československého státu. Tímto dnem vyvrcholil osvobozenecý boj českého národa za samostatnost českého státu. Tímto dnem také začal rozpad Rakousko-Uherska. Prvním zákonem nového československého státu se stal zákon nazývaný „recepční norma“.¹ Text zákona narychlo připravil Alois Rašín. Vzhledem k tomu, že zákon byl připracován v rychlosti a bylo nutné zachovat bezproblémový chod státu, v zákoně se uvádí, že „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti a veškeré úřady samosprávné, státní i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení.“² Obsahově ale byly využívány pouze ty právní normy, které byly v souladu s ustaveným novým státem.

Bylo také nutné řešit otázku právního postavení Slovenska. K řízení slovenských záležitostí bylo v prosinci 1918 zřízeno ministerstvo pro správu Slovenska. „Ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska“³ se stal Vavro Šrobár. Činnost tohoto orgánu byla ukončena v roce 1927 v souvislosti s realizací tzv. organizačního zákona na Slovensku. V Čechách byla v listopadu 1918 zrušena zemská správní komise⁴ a na základě volby Národního shromáždění byl ustaven zemský správní výbor, který měl schválenou působnost až do 1. prosince 1928. Bylo nezbytné řešit situaci na Moravě, kde od roku 1914 působil řádně zvolený zemský správní výbor. „Na základě mnoha jednání s jeho představiteli Národní shromáždění přijalo zákon,“⁵ který umožnil, že se moravský zemský správní výbor skládal ze dvou částí – z jeho původních zástupců a z části zástupců jmenovaných československou vládou. Postupně se začala vytvářet nová územní samospráva. Nejdiskutovanější se stala správa obecní. „Její problematika se dostala do popředí v souvislosti s vytvořením soustavy místních národních výborů a reformou volebního práva do obcí.“⁶

¹ Schválený 28. října 1918 na schůzi Národního výboru v Praze a později částečně upravený a publikovaný ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 11.

² Tamtéž.

³ Zákon č. 64/1918 Sb., o mimořádných a přechodných ustanoveních na Slovensku.

⁴ Zákon č. 38/1918 Sb., o prozatímní ústavě.

⁵ Zákon č. 288/1919 Sb., zřízení zemské správní komise pro Slezsko.

⁶ SCHELLE, K. SCHELLEOVÁ, I.: *Geschichte der Tschechischen öffentlichen Verwaltung*. 2011, s. 81.

2.1. Československá republika a sebeurčení národů

Nově vytvořená Československá republika musela tvrdě usilovat o to, aby ji okolní státy začaly uznávat a respektovat. „Její výhodou bylo, že pro-dohodové státy respektovaly především nasazení československých legií a jejich podílu na poválečném mírovém uspořádání.“⁷ Situace nebyla lehká ani z hlediska národnostního složení. „Německá strana prostřednictvím rakouské vlády a prozatímní vlády Deutschböhmen udávala dva a půl milionů Němců v Čechách a více než tři miliony Němců v rámci celého Československa.“⁸ Intenzivní spor o sebeurčení národů se vyvinul na Těšínsku, kde většinu obyvatelstva tvořili Poláci. Tento spor nabyl později takové podoby, že dokonce hrozil vojenský střet s Polskem. „Uvažovalo se dokonce o rozdělení Těšínska, situaci měl vyřešit plebiscit, k čemuž ale nedošlo.“⁹ Těšínsko bylo po vzájemné dohodě rozděleno v roce 1920. Československo získalo uhelné pánve a železnici. Jak uvádí MacMillanová, spor na mnoho let vážně poškodil vzájemné vztahy mezi oběma státy.¹⁰

Na Slovensku byla situace ještě složitější. Se vznikem československého státu se Slovensko vyslovalo pro společný stát s Čechy, ale nová maďarská vláda ho stále považovala za integrální součást maďarského státu. Státní převrat v Maďarsku zapříčinil vojenskou akci proti Slovensku, které vyhlásilo Slovenskou republiku rad. Bylo rozhodnuto, že situaci bude nutné řešit s diplomatickou pomocí Francie, dokonce i vojenskou silou. Situace kolem slovenských hranic byla vyřešena až na základě schválení tzv. Trianonské smlouvy ze dne 4. června 1920.

Celý, byť stručný popis situace, která se vyvíjela v souvislosti s určením hranic nového československého státu a práva národů na sebeurčení dokazuje, že situace byla velmi složitá. Vše pomohla vyřešit až Pařížská mírová konference, která umožnila, že československý stát získal definitivní podobu. Klimek a Kubů připomínají, že vážnost celému procesu dala zcela jednoznačně Benešova osobnost a významná podpora francouzské diplomacie.¹¹ Po skončení sporů, které se týkaly uspořádání hranic a vyřešení národnostní otázky, zaujal své stanovisko Masaryk, který se domníval, že sebeurčení národů nerozdělí Evropu. Čas ukázal, jak se mýlil.¹²

⁷ KLIMEK, A., KUBŮ, E.: *Československá zahraniční politika 1818 – 1938*. 1995, s. 19.

⁸ KALVODA, J.: *Genese Československa*. 1998, s. 401 – 402.

⁹ PEROUTKA, F.: *Budování státu II*. 1991 s. 817.

¹⁰ MacMILLANOVÁ, M.: *Mírotvorci. Pařížská konference 1919*. 2001, s. 245.

¹¹ KLIMEK, A., KUBŮ, E.: *Československá zahraniční politika 1818 – 1938*. 1995, s. 24.

¹² ROSŮLEK, P., CABADA, L.: *Evropa národů, patriotů a integrace*. 2002, s. 79.

Československý stát, který vznikl roku 1918, měl charakter průmyslově zemědělský. Průmysl byl velmi rozvinutý, zajišťoval největší část národního důchodu, ale jeho struktura byla nevýhodná. Převažoval průmysl lehký.

Ekonomická charakteristika tehdejšího Československa:

- Území tehdejšího Československa představovalo 1/5 území Rakousko-Uherska a 1/4 jeho obyvatelstva a 70 % průmyslu bývalé monarchie.
- Textilního a obuvnického průmyslu přešlo asi 80 %, výroby cukru přes 90 %, výroby porcelánu 98 %.
- Železa se tavilo 49 %, celulózy se vyrábělo 43 %, zpracování řepy 21 %.
- Spotřební zboží představovalo bez potravin polovinu hodnoty vývozu, kdežto stroje pouze 5 %.
- Hlavním zahraničním partnerem bylo tehdy nepřátelské Německo, které mohlo výrazně brzdit rozvoj chemického a strojírenského průmyslu.
- Značnou úlohu měl zahraniční kapitál – německý, francouzský, anglický, americký a švýcarský. Více než 1/5 akciového kapitálu v průmyslu náležela zahraničním investorům.¹³

V roce 1910 proběhlo v Rakousku-Uhersku sčítání lidu. Z jeho výsledků vyplynulo, že v Čechách a ve Slezsku je podíl lidí v průmyslu, hornictví a živnostech nižší než podíl lidí pracujících v zemědělství a lesnictví. „Tento poměr by v poměru 38,9 %:35,2 % v prospěch zemědělství.“¹⁴ Problémem bylo nerovnoměrné rozložení průmyslu, které se soustřeďovalo pouze do 4 oblastí – pražské, plzeňské, brněnské a ostravské. Přední znalec rakousko-uherského hospodářství americký historik D. F. Good odhadl, že národní důchod na hlavu dosahoval v českých zemích před první světovou válkou jen o něco více než tři čtvrtiny důchodu na území dnešního Rakouska.¹⁵ Podle propočtu rakouských historiků odpovídal 90 % důchodu v Německu a 70 % důchodu ve Švýcarsku.¹⁶ Bankovní soustava po vzniku Československé republiky navazovala na bankovní systém vytvořený v českých zemích na přelomu 19. a 20. století, kterému se přizpůsobovalo i peněžnictví na Slovensku. „Peněžní soustavu tvořily akciové obchodní banky, ústavy lidového peněžnictví (spořitelny, občanské

¹³ VĚŽNÍK, A.: *Vývoj hospodářství na území ČR do roku 1990*. Prezentace přednášky. Nedat. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://svp.muni.cz/ukazat.php?docId=236>>.

¹⁴ Statistická příručka Republiky československé, II. 1925, s. 417.

¹⁵ GOOD, D. F.: *Austria-Hungary*, In: R. Sylla – G. Toniolo, *Pattern of European Industrialization. The nineteenth Century*. 1991, s. 230.

¹⁶ BUTSCHEK, F., PRŮCHA, V.: *Einkommensniveau und Wirtschaftsstruktur in der Zwischenkriegszeit*. In: *Österreich und die Tschechoslowakei 1918 – 1938*, Sien–Köln–Weimar 1996, s. 310.

a živnostenské záložny, okresní hospodářské záložny, kampeličky, rolnická úvěrová družstva na Slovensku, zemské peněžní ústavy, hypoteční banky a soukromé bankovní domy (ty ve východní části země neexistovaly).¹⁷

Prvořadým úkolem nové vlády byla náprava rozvrácených finančních poměrů a řízení měny nového státu. Finanční situace po rozpadu Rakouska-Uherska byla katastrofální. Na počátku války byly zrušeny předpisy o zlatém krytí měny a předpisy zakazující bance poskytovat úvěry vládě. Vládní dluh přitom rostl geometrickou řadou. V roce 1914 centrální banka poskytla vládě úvěr ve výši 0,1 mld. korun. V roce 1914 částka ke splácení činila již 48,8 mld. korun a státní dluh dosáhl 101,1 mld. Korun. Stav obíhajících bankovek se zvýšil z 2,1 mld. korun na 37,6 mld. korun a došlo k vyčerpání zlaté a devizové rezervy.

Po jmenování nové vlády v listopadu 1918 v čele s Karlem Kramářem se ujímá své funkce ministerstvo financí, jež od roku 1918 vydávalo nařízení v této oblasti. Byly mu podřízeny berní úřady, které fungovaly i po zřízení samostatného československého státu. Ministerstvo financí muselo také řešit události kolem státního rozpočtu, protože na zbytek roku 1918 již nebyl přijímán nový rozpočtový zákon. „První rozpočtová norma Československa tak byla přijata Národním shromážděním až 20. prosince 1918 a jednalo se o zákon o rozpočtovém provizoriu (č. 95/1918 Sb. z. a n.). Vláda v něm byla zmocněna, aby v prvním pololetí roku 1919 vybírala daně a poplatky podle dosud platných předpisů.“¹⁸ Rozpad Rakouska-Uherska neznamenal měnovou samostatnost. Proto bylo ministerstvo financí v čele s Aloisem Rašínem pověřeno řízením měnové politiky. „Za tím účelem byl v roce 1919 zřízen Bankovní úřad, který se stal předchůdcem první centrální banky. Bylo to ale pouze provizorní řešení.“¹⁹ Bankovního úřadu a jeho fungování se dotýkalo několik zákonů a vládních nařízení, např. Vládní nařízení ze dne 6. 3. 1919 č. 119/1919 Sb. z. a n., o úpravě poměrů k Rakousko-Uherské bance; zákon ze dne 10. 4. 1919 č. 187/1919 Sb. z. a n., měnový zákon a k tomuto zákonu vládní nařízení ze dne 12. 5. 1919 č. 246/1919 Sb. z. a n., organizaci, funkci a statut Bankovního úřadu.²⁰ Tento úřad při Ministerstvu financí se měl hlavně starat o korunu. Odborníci ale už v tehdejších dobách upozorňovali na potřebu zřídit emisní instituci, která nebude závislá na státu, jen tak bude totiž moci odolat politicky

¹⁷ SEKANINA, M.: *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. 2004, s. 24.

¹⁸ ČNB: *Historie ministerstva financí 1918 – 2004*, s. 5 [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <http://www.zavedenieura.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Publikace__Historie_MF_1918-2004.pdf>.

¹⁹ Bankovní úřad ministerstva financí nebyl zřízen zákonem, ale pouze vládním nařízením ze 6. března 1919 (č. 119/1919 Sb.). o úpravě poměrů k Rakousko-Uherské bance.

²⁰ Blíže viz VENCOVSKÝ, F. a kol. : *Dějiny bankovníctví v českých zemích. Bankovní institut*. 1999; BAŽANTOVÁ, I.: Zrod československé měny a Rašínova měnová odluka – podmínka transformace národního hospodářství. In: *Ekonomická revue*, 1999, r. 2, č. 2, s. 22 - 33.

motivovaným pokusům ovlivňovat její rozhodování. Tímto ústavem se měla stát právě Národní banka Československá.

3 ANALÝZA MĚNOVÝCH REFORM 1918-1992

3.1 Měnová reforma 1919

3.1.1 Koncepce měnové reformy

Problémem československé ekonomiky bylo, že v průběhu první světové války začala rychle růst inflace, vládní dluh rychle narůstal. Vládě nezbylo nic jiného než zvyšovat objem peněz v oběhu, v důsledku toho stále rostly ceny, stále rychleji se roztáčela inflační spirála. Ani ukončení války nepomohlo k tomu, aby se zastavila. Inflační vývoj v průběhu první světové války – *tab. 1*.

Tab. 1 Inflační vývoj v průběhu první světové války (v mil. korun)

	23.6.1914	26.10.1918	28.2.1919
zásoby zlata (1 kg/3 278 K)	1 237	267	262
lombardované úvěry (převážně na státní dluhopisy)	187	4 095	9 319
přímé úvěry rakouské a uherské vládě		26 432	32 408
úvěry na pokladniční poukázky rak. a uh. vlády		2 929	7 115
oběh bankovek	2 130	30 680	37 570

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: *Dějiny měnových teorií na českém území*, 2005, s. 62.

Bankovní úřad ministerstva financí. Výroční zpráva za rok 1920.

Po vyhlášení samostatného Československa bylo z ekonomických důvodů nutné, aby na území Československa byly dále v oběhu rakousko-uherské bankovky. Z několika dalších důvodů nebylo možné situaci rychle řešit, protože problémy byly spojeny s ekonomickými, politickými, finančními a dalšími problémy. Situaci ale bylo nutné řešit. Rašín stanovil tři základní kritéria a podmínky, za kterých bylo možné, aby bankovky i nadále byly platnou měnou na území Československa. Jednalo se o to, že každý nástupnický stát musí mít právo jmenovat vlastního komisaře, který bude mít povinnost a také právo dohlížet nad činností bank. Druhou podmínkou bylo, že válečné půjčky nebudou lombardovány, vláda nebude ručit za škody, které vznikly lombardem válečných půjček. „Aby se zabránilo dalším finančním problémům, bylo stanoveno, že žádnému z nástupnických států nesmí banka poskytnout úvěr, pokud k tomu nedají souhlas ostatní státy.“²¹ Důsledkem růstu oběživa a vzestupu cenové hladiny bylo, že dluhy byly spláceny znehodnocenou měnou a také další úvěry nebyly pod vlivem této situace poskytovány. Rašín napsal: „Obchodní život neznal úvěru, kupováno

²¹ RAŠÍN, A.: *Finanční a hospodářská politika Československa do konce roku 1921, 1922*, s. 26.

a prodáváno za hotové, klesli jsme v hospodářském životě o stupeň níže, měli jsme hospodářství peněžní, nikoli úvěrní.“²² Problém spočíval v obrovském znehodnocení měny, což se stalo předmětem mnoha diskusí. Jako první rozpoutal veřejnou diskusi Josef Macek, který otiskl otevřený dopis v Právu lidu, které vyšlo 6. listopadu 1918. Macek požadoval, aby byla zajištěna regulace měny, okolkování bankovek, proveden soupis peněžních hotovostí, vyměření majetkové dávky.²³

Následovala výzkumná anketa mezi předními československými odborníky na problematiku financí. Výsledkem bylo vytvoření společného dokumentu „Finanční směnový problém československého státu“.²⁴ Ten měl dopomoci ke třem alternativním variantám měnových reforem.

3.1.2. Alternativní varianty měnové reformy

Po odpoutání se od Rakouska-Uherska provedlo Československo měnovou reformu a nostrifikaci. V diskusích se projevovaly tři reformní směry peněžní nápravy.

První směr

Odmítnout všechny dosavadní peníze, provést repudiaci rakousko-uherských bankovek a nahradit je novými v poměru 1 : 1, emitovala by je nově zřízená centrální banka nového státu – stoupencem řešení byl Jaroslav Preiss. Podle Rašína by tento směr byl neúnosný, protože by „znamenal insolvenční všech peněžních ústavů a ochromení hospodářského života, takže by nebylo dobrého materiálu směnečného i lombardního, aby se mohl vytvořit dostatečný oběh nových československých bankovek.“²⁵

Druhý směr

Řešit situaci jako bankrot v roce 1811 odstupňovanou devalvací předložených hotovostí a pohledávek - navrhovali finanční teoretici, např. Jan Koloušek, profesor Vysoké školy technické v Praze a s určitými výhradami Cyril Horáček, profesor právnické fakulty Univerzity Karlovy. I přes jejich připomínky se ostatním ekonomům a finančníkům jevílo toto řešení jako poměrně spravedlivé, i když mělo také určitá rizika. Jedním z nich byl fakt, že nikdo nevěděl, v jakém poměru by se měla devalvace provést.

²² RAŠÍN, A.: *Můj finanční plán*. 1920, s. 9.

²³ LACINA, V.: *Formování československé ekonomiky 1918 -1923*. 1990, s. 82.

²⁴ Byl předložen počátkem roku 1919 Národnímu shromáždění, vydán jako interní tisk č. 547.

²⁵ RAŠÍN, A.: *Můj finanční plán*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920, s. 49.

Třetí směr

Napravit rozvrácenou měnu zmenšením peněžního oběhu a uznáním jen určitého množství předložených bankovek – stoupenci řešení byli Alois Rašín a Vilém Pospíšil, národohospodář a blízký Rašínův spolupracovník.²⁶ Tato varianta zvítězila.

Rašín vypracoval několik zásadních bodů, podle kterých měla, podle jeho představ, měnová reforma probíhat.

- Odpoutat bankovky v Československu od bankovek rakousko-uherské banky.
- Zmenšit oběh bankovek nuceným zadržením části oběhu.
- Stanovit přípustný oběh, zamezit přímým a nepřímým půjčkám státu v bankovkách, převzít cedulové bankovníctví.
- Stáhnout valuty, domácí i cizí kovové peníze, pro obchod se zahraničím a pro vytvoření kovového pokladu.
- Rychle zachytit jmění, zvláště movité, provést soupis majetku jako přípravy pro majetkové daně.
- Docílit aktivního rozpočtu novými daněmi a zvýšením starých.
- Majetkovou daní by měly být státovky úplně staženy z oběhu. Zároveň by měla být zřízena cedulová banka, která by vydávala platidla plně krytá buď v korunové nebo jiné měně, buď s oběhem nuceným nebo bez něho, a to podle stavu a hospodářských poměrů.²⁷

Když Vencovský již v roce 2003 hodnotil Rašínovu úlohu v měnové reformě, na semináři k jejímu padesátému výročí uvedl: „Výsledek reformy byl obdivuhodný. Československá koruna byla ostrovem měnové důvěry v tehdejší poválečné Evropě. Na Rašínově měnové reformě bylo pozoruhodné a pro naši dobu jistě poučné: nebylo to jen kolkování a zadržení inflačních rakousko-uherských peněz v březnu 1919. Byla to jasná koncepce měnové politiky, jak ji měl se svými přáteli promyšlenou, jak šel nekompromisně svou cestou, jak pro ni získal vládu a parlament a jak od ní neodstoupil, i když se něco nedařilo (např. dávky z majetku nebo samotná restrikce hotovosti).“

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž, s. 52 – 53.

3.1.3 Příprava měnové reformy

Příprava měnové reformy probíhala v několika krocích. Díky iniciativě Karla Engliše byl již 19. listopadu 1918 schválen zákon o náhradních platidlech. „Předpokládalo se, že Zemská banka by zároveň dočasně plnila funkci banky emisní. Proto došlo k tisku náhradních platidel v celkové výši padesát milionů korun, nebyly ale nikdy puštěny do oběhu.“²⁸

„Československá měna byla vydána 15. dubna 1919. První emise národních platidel zahrnovala nominální hodnoty 1 Kč, 5 Kč, 10 Kč, 20 Kč, 50 Kč, 100 Kč, 500 Kč, 1 000 Kč a 5 000 Kč. Kvůli nedostatečnému technickému vybavení některých tiskařských firem se státovky tiskly i mimo Československý stát, a to v Rakousku a v Americe. Většina peněz byla tištěna knihtiskem, pouze tisícikoruna pochází z Ameriky, kde díky hlubotisku získala řadu ochranných prvků. Kvalita u nás tištěných státovek nebyla tak vysoká, takřka okamžitě došlo k jejich padělání. Právě státovka v nominální hodnotě 5 000 korun byla stažena velmi rychle z oběhu, proto je také nejvzácnější a nejdražší. Její hodnota se dnes pohybuje kolem 500 000 korun. Nekvalitní vydání prvních československých peněz nahradila druhá emise, která přišla v roce 1920 a byla završena 1924.“²⁹

Přípravy na uskutečnění měnové reformy probíhaly v přísném utajení od ledna 1919. Jak to bývá zvykem, naprosto vše se nedalo utajit. Protože situace s měnou byla neudržitelná, obyvatelstvo tušilo, že vláda republiky nějakou akci připravuje, jen se netušilo, čeho se přesně bude dotýkat. Bylo také nutné vyřešit otázku, jak přesně bude kolkování probíhat, jestli podle místní příslušnosti anebo podle národnostní příslušnosti majitele. Zvítězila nakonec varianta podle místní příslušnosti. Lidé zasvěcení do přípravy měnové reformy museli také řešit, jakým způsobem se budou bankovky označovat. Zda se budou bankovky razítkovat nebo také kolkovat. Rozhodnutí vyznělo pro kolkování. Razítky byly kolkovány pouze tisícikoruny, na ostatní bankovky byly nalepeny kolky v hodnotě jednoho procenta. Podle nařízení ministra financí ze dne 25. února 1919. č. 86 sb. Z. a nař. bylo rozhodnuto, že bankovky znějící na obnos 10, 20, 50 a 100 K, bankovky znějící na 25 a 200 K budou z oběhu staženy. Bankovky znějící na 1 a 2 K, nebudou kolkovány, ale budou ponechány v oběhu. Rašín předpokládal, „že v oběhu, na žirových účtech u rakousko-uherské banky a na pokladničních poukázkách této banky na území Československé republiky bude úhrnem deset miliard korun. Zadržet z nich chtěl 80 %, v oběhu by zůstaly dvě miliardy korun. K tomu jedna miliarda státem

28 LACINA, V.: *Formování československé ekonomiky 1918-1923*. 1990, s. 81.

29 HRUŠOVÁ, M.: *První prvorepublikové papírové peníze navrhoval i Alfons Mucha*. 28. 10. 2008. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <http://finance.idnes.cz/prvni-prvorepublikove-papirove-penize-navrhoval-i-alfons-mucha-pxd-/bank.asp?c=A081027_093344_bank_hru>.

okolkovaných korun, takže by byly okolkovány celkem tři miliardy korun.“³⁰ Protože Rašínovi záleželo na tom, aby měnová reforma proběhla bez problémů, provedl pokus se stažením oběživa. Banky, spořitelny a záložny požádal, aby zapůjčily státu 1 250 mil. korun a složily je u Zemské banky. Učinil ještě další krok. Zakázal Rakousko-Uherské bance, aby prováděla výplaty ze žirových účtů. Jednalo se o tisícikorunové bankovky, protože ty jediné bylo nutné orazítkovat. V následujícím času sledoval, zda jaký vliv bude restrikce mít na ekonomiku státu. „Ukázalo se, že poruch vůbec nebylo a že za celý měsíc nebylo u rakousko-uherské banky vymáháno peněz diskontem neb lombardem. Tím více utvrzen jsem byl v názoru, že 50% zadržení nepostačí, poněvadž propuštěním státních peněz a mezd nebude zadrženo více než 1/3 oběhu.“³¹

3.1.4 Průběh reformy

Po dlouhých přípravách byl přijat nový zákon o finanční reformě.³² Veškeré přípravy probíhaly v tajnosti a celá akce proběhla ve dne 3. až 9. března 1919. Rašín přikládal měnové reformě mimořádný význam. Označil ji za „korunu finančních opatření“. Daňové sazby byly výrazně progresivní, měly za úkol odčerpát inflační bezhotovostní kupní sílu a také zdanit válečné zbohatlíky. To byl ale zásadní moment, kdy Rašínovy předpoklady nevyšly. Opatření selhalo. Rašín očekával, že výnos z těchto daní bude 10 až 12 miliard korun, ve skutečnosti to byla sotva polovina. Objevily se problémy s daňovými přiznáními, s placením, dokonce docházelo ke spekulacím a podvodům.³³

První kroky reálné měnové reformy byly zahájeny 25. února 1919. Revoluční národní shromáždění přijalo zákon,³⁴ kterým byl ministr financí zmocněn k tomu, aby svým nařízením³⁵ provedl okolkování bankovek a také soupis jmění za účelem uložené majetkové dávky. Akt musel být proveden ve spolupráci s ministrem spravedlnosti. Okolkování se týkalo bankovek vydaných Rakousko-uherskou bankou a nalézajících se na území československého státu.

³⁰ RAŠÍN, A.: *Můj finanční plán*. 1920, s. 57.

³¹ Tamtéž, s. 58.

³² Zákon č. 84/1919 Sb., o peněžní reformě, 25. únor 1919.

³³ VENCOVSKÝ, V.: *Měnová reforma 1919. Tři měnové reformy pro jednu generaci*. Seminář Padesát let od měnové reformy 1953. 20. 05. 2005. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://suslikova.osoba.cz/menova-reforma-1919>>.

³⁴ Zákon č. 84/1919 Sb.

³⁵ Nařízení ministra financí ze dne 25. února 1919, č. 86 sb. z. a nař.

Kolkování probíhalo takto:

- Budou kolkovány bankovky nacházející se na území Československa.
- Tisícikoruny budou kolkovány razítkem.
- Bankovky znějící na částku 10, 20, 50 a 100 K budou opatřeny tištěným kolkem.
- Bankovky znějící na 25 a 200 K nebudou přijímány vůbec.
- Oběh korun a dvoukorun bude zachován bez kolkování.
- Bude zadrženo 50% bankovek předložených ke kolkování jako nucená státní půjčka, občané obdrží vkladní listy, znějící na jméno a úročené jedním procentem.
- Bude proveden soupis majetku, který bude později sloužit, při výběru daně z majetku a daně z převodu majetku.³⁶

Tab. 2 Okolkované peníze v mld. korun

předloženo ke kolkování	7 157
z toho	
domácnosti	5 149
státní pokladny a na mzdy	2 008
okolkováno a vráceno	
domácnostem	2 696
státním pokladnám a na mzdy	2 008
celkem okolkováno	4 704
zadrženo a kryto 1 % státními obligacemi	2 453

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii. s. 31

Byly uzavřeny hranice, po republice rozvezeny kolky, okolkované tisícikoruny, tiskopisy a vyhlášky. Občané byli o měnové reformě informováni tiskem, vyhláškami v obcích atd. Kolkování probíhalo v českých zemích od 3. do 9. března 1919, na Slovensku až do 12. března. S nečekaně velkými problémy se setkalo kolkování v pohraničí, kde se v průběhu akcí projevíly národnostní problémy. Značná část Němců se prohlašovala za občany Rakouska, odmítala předložit peníze ke kolkování. Vláda tuto situaci řešila s nadhledem, všem občanům státu bylo jasně sděleno, že kdo nepřistoupí na dané podmínky, jeho neokolkované peníze nebudou v platebním styku uznávány.³⁷ Ke kolkování bylo předáno 7,2 mld. korun, zadrženo bylo 2,5 mld. korun, tj. 34,3 % jako výraz měnové restrikce. Peněžní oběh bankovek se osamostatnil. Stále se jednalo o rakousko-uherské peníze. Následovalo další zákonité rozhodnutí – vydat vlastní peníze a řídit jejich oběh. Akt se uskutečnil o měsíc

³⁶ VENCOVSKÝ, F.: *Vzestupy a propady československé koruny*. 2003, s. 30.

³⁷ PEROUTKA, F.: *Budování státu I. – II. (1918 – 1919)*. 2003, s. 442.

později, kdy byla zákonem zavedena jako měnová jednotka „koruna československá - Kč”.³⁸ Československo tak dostalo novou měnu. Množství složek oběživa a odpovídající zadržené části nucenou státní půjčkou *tab. 3*.

Tab. 3 Množství složek oběživa a odpovídající zadržené části nucenou státní půjčkou

	mil. Kč	oběživo v %
bankovky vč. 1 a 2 K a dodatečného kolkování	8 015	
- bankovky v hlavní kolkovací akci	7 157	70
- bankovky včetně dodatečného kolkování	7 436	
žirové pohledávky věřitelů	1 617	
pokladní poukázky	468	
další	90	
celkem oběživo	10 190	100
zadržené bankovky v hlavní kolkovací akci	2 453	
- zadržené bankovky po prvním uvolnění	2 134	
zadržené žirové zůstatky	413	
zadržené pokladniční poukázky	234	
zadrženo celkem v hlavní kolkovací akci	3 100	30,4
definitivně zadrženo celkem	2 285	22,42

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Vzestupy a propady československé koruny. Praha: Oeconomica, 2003, s. 31, s. 43 a PŮLPÁN, K.: Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990, II. díl. Praha: Karolinum, 1993.

Občané měli ještě jednu povinnost. Týkala se přihlášení všech druhů peněžních vkladů, žirových účtů, pokladních poukázek Rakousko-Uherské banky. Občané byli zároveň upozorněni, že nepřihlášení peněžních vkladů bude znamenat jejich propadnutí ve prospěch státu. Při této akci byl také proveden soupis veškerého movitého a nemovitého majetku, cenných papírů a vkladů podle stavu k 1. březnu 1919. Ten byl poté podkladem pro připravovanou dávku z majetku a z přírůstku na majetku.

Celé období završilo přijetí tzv. měnového zákona.³⁹ Zákon mj. upravoval oběh a také správu platidel v československém státu, doplňuje zmocnění ministerstva financí.⁴⁰ Je význačný tím, že v něm byla vůbec poprvé definována koruna československá. Aby mohla být nová měna spravována, byl zřízen Bankovní úřad ministerstva financí, který zahájil činnost v březnu 1919. Oběh bankovek, pokladničních poukázek a žirových účtů k 28. únoru 1919 *tab. 4*.

³⁸ Zákon č. 187/1919 Sb. (tzv. měnový zákon), jako měnová jednotka byla zavedena koruna československá Kč a určeno, že se tato koruna bude počítat za jednu korunu rakousko-uherskou.

³⁹ Zákon č. 187/1919 Sb., měnový zákon.

⁴⁰ Zákon č. 84/1919 Sb.

Tab. 4 Oběh bankovek, pokladničních poukázek a žirových účtů k 28. únoru 1919

Oběh bankovek na celém území bývalého Rakouska-Uherska (v mil. K)	37 569,6
Oběh bankovek v Československu (v mil. K)	7 436
Poměr oběhu bankovek na území Československa k bankovkám na celém území Rakouska-Uherska (v %)	19,8
Oběh bankovek, pokladničních poukázek a žirových účtů na celém území bývalého Rakouska-Uherska (v mil. K)	51 901,1
Oběh bankovek, pokladničních poukázek a žirových účtů v Československu (v mil. K)	9 420
Poměr oběhu bankovek, pokladničních poukázek a žirových účtů na území Československa k bankovkám, pokladničním poukázkám a žirovým účtům na celém území Rakouska-Uherska (v %)	18,1

Zdroj: RAŠÍN, A.: Finanční a hospodářská politika Československa do konce roku 1921, 1922, s. 40 – 41.

Ministr financí byl zmocněn, aby zaprvé „spravoval státní dluh vzniklý stažením rakousko-uherských bankovek při peněžní reformě v březnu 1919“. Druhé zmocnění se týkalo toho, aby „pečoval o oběh a opatření platidel ve státě československém a za tím účelem zařídil, čeho zapotřebí v poměru k Rakousko-Uherské bance bud' cestou smluvní nebo nařizovací a aby vůbec až do jiné zákonné úpravy obstarával funkce státní cedulové banky, zřídil k tomu účelu bankovní úřad a pro tuto činnost pomocné orgány přibral nebo ustanovil na smlouvu nebo na základě občanské pracovní povinnosti, zejména aby také pro usnadnění správy bankovního úřadu zřídil bankovní výbor a vymezil jeho působnost v rámci svých oprávnění.“⁴¹

3.1.5 Tvorba zlaté rezervy

Rašín si při přípravě a tvorbě měnové politiky vytyčil základní cíl – dosáhnout spojení české koruny se zlatem a tím zařadit Československo mezi země zlatého standardu. Rašín byl přesvědčen, že pro důvěru občanů v nový finanční systém je nutné mít také zlatou měnu. „Jsem teoreticky toho názoru, že není potřeba kovového podkladu pro zvýšení bonity bankovek, nevyměňují-li se za zlato a jestliže neregulují kurs zahraniční vývozem zlata.

⁴¹ Zákon č. 187/1919 Sbírky zákonů a nařízení.

V praxi však pokládám kovové krytí za nutné z důvodů psychologických, pro vrácení důvěry k penězům“.⁴²

Rašín proto postupoval třemi cestami:

- Vyzval k vytvoření „zlatého pokladu republiky“ dobrovolnými dary. Vhodně využil poválečného vlasteneckého nadšení. Výsledek byl spíše psychologický. Sešlo se celkem 94 520 zlatých mincí a medailí a 65 kg ryzího zlata ve zlomcích
- Vypsání vnitřní valutové půjčky v roce 1919, kterým byla vláda zmocněna vypsát čtyřprocentní půjčku ve zlatě a ve valutách. Setkala se s nečekaným úspěchem (3 260 kg ryzího zlata, 270 025 kg stříbra atd.). Byla splacena do roku 1926, přičemž věřitelé běžně požadovali splácení v korunách.
- Vyhlášení nabídkové povinnosti valut a deviz a zákaz vývozu zlatých mincí a nezpracovaného zlata a stříbra.⁴³

3.1.6 Dávka z majetku – deflační politika

V souvislosti s měnovou reformou byla připravována další opatření, která měla za cíl také přispět k ozdravení ekonomiky nového státu. Jednalo se o přípravu a následné schválení zákona o dávce z majetku a přírůstku z majetku. Osnova zákona byla sice hotova už v září 1919, ale Národní shromáždění návrh zákona projednávalo až 8. dubna 1920. V úvodním prvním paragrafu je zákon okomentován slovy: „Dávka z majetku a z přírůstku na majetku, které se podle ustanovení tohoto zákona vyberou, jsou určeny v první řadě jako předpoklad pro příští nápravu měny, k vyrovnání břemen, převzatých po Rakousko-Uherské bance výměnou státovek za stažené bankovky, zadržením bankovek a převzetím žirových účtů a pokladničních poukázek..... Přebytků užije se k úhradě nejtísnivějších břemen, vzešlých ze založení a uhájení samostatnosti státu československého, avšak s vyloučením běžných schodků hospodářství státního; ke kterému účelu se přebytku dávky v tomto rámci smí použití, bude stanoveno zvláštním zákonem.“⁴⁴ V průběhu uplatňování této dávky se postupně ukázalo, že přece jen jsou v zákoně určité nedokonalosti, na které poukázala praxe, které je nutné odstranit. Dodatečně bylo nutné přijmout některá opatření obsažená v různých

⁴² RAŠÍN, A.: *Můj finanční plán*. 1920, s. 96.

⁴³ KURUCZ, R.: *Vznik a historie československé měny I.*, 21. 06. 2007. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://coins.blog.cz/0706/vznik-a-historie-ceskoslovenske-meny-cast-1>>.

⁴⁴ Zákon č. 309/1920 Sbírky zákonů a nařízení.

nařízeních. Povinnost dávky musely splnit fyzické i právnické osoby, ale subjektem dávky z přírůstku byly pouze fyzické osoby. Jednotlivé sazby byly na tehdejší dobu progresivní. Pro právnické osoby od 3 % do 20 %, pro fyzické osoby od 1 % do 30 %, u přírůstku z majetku od 16 % do 40 %. Placení dávek z majetku a z přírůstku majetku začalo v roce 1920, rostlo až do roku 1924, kdy procento splácení začalo klesat. Přehled finančních výsledků *tab. 5*.

Tab. 5 Přehled finančních výsledků

	saldo	stav oběživa
	státního rozpočtu	ke konci roku
	v mld. Kč	v mld. Kč
1919	-2,8	4,7
1920	-0,8	11,3
1921	2,1	12,1
1922	-1,6	10,1
1923	-1,8	9,1
1924	-0,6	8,9

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii. Praha: ČNB, 2001, s. 37

Obrat v situaci nastal až v roce 1921. Nastupuje deflační politika, která konečně přináší první výsledky – cenová hladina se snižuje. Rostl počet bank, které rozšiřovaly své obchodní aktivity. Mnohým z nich se dobrou finanční politikou podařilo zvýšit výrazně svůj kapitál. V letech 1922-1923 se objevila deflační krize, která zlikvidovala poměrně velký počet nově založených a slabých finančních ústavů a na druhé straně starším a silnějším bankám zhodnotila poskytnuté úvěry. Výsledky deflační politiky *tab. 6*.

Tab. 6 Výsledky deflační politiky

	Kurz CHF	Ceny spotřebitelské	vývoz	nezaměstnaní
	prosinec	červenec	mld. Kč	tis.
	Kč	1914 = 100		
1921	15,52	1 674	29,2	72
1922	6,89	976	19,5	127
1923	6,51	958	13,8	207
1924	6,58	1 014	17	97

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii. Praha: ČNB, 2001, s. 38

3.1.7 Důsledky pro hospodářství

Již po rozdělení Rakouska-Uherska a vytvoření samostatného Československa bylo zřejmé, že na území nového státu zůstává poměrně silná ekonomická základna. Po provedené

měnové reformě se průmysl začíná rychle rozvíjet. Nově vzniklý stát měl na tehdejší střeoevropské podmínky velmi solidní a stabilní průmyslovou základnu. Po diskusích v průběhu let 1918 a 1919, které se týkaly hospodářské podoby nově vznikajícího státu, ředitel Živnobanky J. Preiss vypracoval rozsáhlý komplexní materiál, který byl nazván Základní hospodářský zákon, který tvořil druhou část návrhu tzv. Základního zákona nového státu. O něj se pak opíraly po vzniku Československa hlavní hospodářské zákony republiky. Návrh předpokládal naprosté hospodářské oddělení od Vídně, řízení hospodářství nově vytvořeným státem a také nově vytvořenou měnou. Definitivně ale nebyla vyřešena otázka celní unie.⁴⁵

Celní unie

Situace týkající se celní unie musela být řešena až po vzniku samostatného Československa. Tajemník pražské živnostenské a obchodní komory R. Hotowitz přesvědčoval o nutnosti jejího vytvoření v rámci střeoevropských nástupnických států již v prosinci 1918. Návrhy, které nástupnickým státům předložil, nebyly přijaty, protože tyto státy se domnívaly, že bude okleštěna nově získaná politická samostatnost. Také Kramářova vláda nechtěla tento složitý problém řešit.⁴⁶ Vytvoření celní unie přicházelo do úvahy až na začátku roku 1919. Po Království Srbů, Chorvatů a Slovinců se Československo stalo na základě zákona z 20. února 1919⁴⁷ samostatným celním územím.⁴⁸

Obchodní jednání

Politická situace se v jednotlivých zemích bývalého Rakouska-Uherska postupně uklidňovala, stabilizovala. Postupně začala probíhat obchodní i politická jednání, která měla za úkol vyjednat nové podmínky pro pokračování ekonomické a obchodní spolupráce. Snaha byla završena na konferenci v Porto Rose v listopadu 1921. Tehdy se jednání zúčastnily státy: Itálie, Československo, Rumunsko, Jugoslávie, Maďarsko, Polsko, Rakousko a jako pozorovatelé Anglie, Francie, Amerika. Bylo přijato 18 bodů protokolu, ale pouze jeden se týkal obchodní politiky. Bod obsahoval rekomandaci, aby od 1. července 1922 byly zrušeny veškeré zákazy nebo omezení dovozu a byl zároveň stanoven den, kdy zákazy budou zrušeny. Jednání pokračovala na janovské konferenci ve dnech 10. dubna až 19. června 1922. Na

⁴⁵ ARCHIV ČNB, ŽB-P-1/6 a 1/7.

⁴⁶ LACINA, V., HÁJEK, J.: *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*. 2002, s. 54 – 55.

⁴⁷ Zákon č. 97/1919 Sb., o celním území a vybírání cla.

⁴⁸ LACINA, V.: *Formování československé ekonomiky 1918 – 1923*. 1990, s. 81.

základě mnoha dalších jednání to bylo právě Československo, které si vedlo nejaktivněji a po první světové válce uzavřelo nejvíce obchodních smluv. Při hodnocení ekonomické situace Lacina uvedl: „Vedle ekonomických faktorů působil i mocensko politický zájem nových střeoevropských států na stabilizaci poměrů ve střední Evropě. Ten byl zvláště silný u Československa ve vztahu k Rakousku, kde ještě počátkem 20. let panoval hospodářský rozvrat a byly silné snahy po spojení s Německem. Československý ministr zahraničí E. Beneš byl iniciátorem mezinárodní pomoci Rakousku v roce 1922, na které se také Československo významně podílelo 500 mil. Kč.“⁴⁹

Ústavní listina

Dne 29. února 1920 přijata ústavní listina Československé republiky (pod číslem 121/1920 Sb. z. a n.). Vycházela z principu demokratické vlády postavené na klasické trojí dělbě moci a z ochrany lidských práv. Po praktické stránce však přirozeně nepředstavovala pro podstatu dosavadního Ministerstva financí žádnou zásadní změnu, neboť přímo navazovala na prozatímní ústavu.⁵⁰

Sčítání lidu 1921

V roce 1919 byl založen Státní úřad statistický jako nový orgán pověřený celostátními statistickými šetřeními. O dva roky později se také uskutečnilo první československé sčítání lidu. Podle tradice převzaté z monarchie se mělo konat v roce 1920. To však nebylo z řady důvodů (především dostatečné přípravy, ale také pro neujasněné hranice Československa) možné a navíc nový zákon o sčítání lidu byl přijat až teprve 8. dubna 1920.⁵¹ Za důležitou charakteristiku se považovalo zjištění povolání obyvatelstva, i když nutno poznamenat, že byla zjišťována ekonomická aktivita podle hospodářských odvětví a nikoli za klasické povolání (profese). Nebylo však zjišťováno vedlejší povolání a nemovitý majetek. Poválečné povolání bylo konfrontováno s povoláním k 16. červenci 1914, aby byly zjištěny sociální a profesní přesuny mezi dobou předválečnou a poválečnou. Za politicky nejdůležitější se považovalo zjištění *národnosti obyvatelstva*, které mělo potvrdit oprávnění vzniku samostatné

⁴⁹ LACINA, V.: Hospodářská dezintegrace střední Evropy po první světové válce a snahy o opětné sblížení v letech 1924 – 1930. In: *Acta Oeconomica Pragensia*. r. 15, č. 7, 2007, s. 275.

⁵⁰ MF ČR: *Období první republiky 1918 – 1938*, s. 4.

⁵¹ Nařízení vlády republiky Československé ze dne 30.10. 1920 č. 592/1920 Sb. zákonů a nařízení, jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256/1920 Sb. zákonů a nařízení, 1920, částka 125.

Československé republiky. Jinou důležitou kulturní charakteristikou bylo *náboženské vyznání* resp. bezvyznání obyvatelstva.⁵²

Postavení vlády

Postavení vlády se zásadním způsobem změnilo novelou prozatímní ústavy z 23. května roku 1919. Moc výkonná byla oproti parlamentu posílena mj. tím, že ministerského předsedu a jednotlivé členy jmenoval prezident republiky. Ten mohl vládě předsedat. Postavení vlády pro celou dobu první Československé republiky bylo definitivně upraveno přijetím Ústavní listiny z 29. února 1920. Podle ní patřila vláda spolu s prezidentem republiky mezi orgány moci vládní a výkonné. „Vládou“ rozuměla ústava v § 70 „sbor, jemuž přísluší výkon moci vládní“. Sídlem vlády byla určena Praha.⁵³ Vývoj maloobchodních cen nejdůležitějších druhů spotřebního zboží *tab. 8.*

3.2 Měnová reforma 1945

Pro Československou republiku byly velkou ranou výsledky Mnichovské konference v září 1938 a Vídeňská arbitráž z 2. listopadu téhož roku, která provedla revizi pařížské mírové konference. V důsledku revize muselo Československo odevzdat Německu, Polsku a Maďarsku přes 33 % svého území s 33 % obyvatelstva, 60 % průmyslových kapacit včetně významných uhelných revírů. Československý kapitál byl na takto na nově obsazených územích nostrifikován a vlastníci byli pod velkým tlakem donuceni k prodeji svého majetku za směšně nízké ceny. České banky musely uzavřít své pobočky na těchto územích anebo je předat německým bankám. Místo platidla české koruny zavedlo Německo s účinností od 11. října 1938 říšskou marku. Od 31. října 1938 pak přestala být československá koruna zákonným platidlem.

Na zabraných územích byly staženy z oběhu československé peníze a nahrazeny:

- Říšskou markou v poměru 100 Kč = 12 RM
- Maďarské pengö v poměru 100 Kč = 14,28 pgö
- Polský zlotý v poměru 100 Kč = 16 zł

⁵² ČSÚ: *Základní informace – sčítání v 1. republice*. 19. 11. 2007. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <http://notes3.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/zakladni_informace_scitani_v_1_republice>.

⁵³ VLÁDA. *Období první republiky 1918 – 1938*. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://www.vlada.cz/assets/historie/Obdobi-prvni-republiky-1918.pdf>>.

Dne 14. března 1939 byl vyhlášen Slovenský štát a peněžní jednotkou se stala „koruna slovenská – Ks. Došlo také na zlatou rezervu, která byla postupně přepravována do německých bank. Československo tak bylo postupně okradeno o 45,5 t zlata. Nárůst cenových a měnových ukazatelů za druhé světové války *tab. 7*.

Tab. 7 Nárůst cenových a měnových ukazatelů za druhé světové války v mld. Kč

	hotovostní oběživo	vklady domácností	spotřebitelské ceny (index)	černý trh index
konec roku 1938	14,3	61,6	100	100
říjen 1945/duben 1945	123,5	208,0	159	1000 - 5000
nárůst o	760%	238%	59%	900 - 4900 %

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Vzestupy a propady československé koruny.

Praha: Oeconomica, 2003, s. 100 a 113.

Z *tab. 7* je patrné, jak byla velká míra inflace. Zpříčinila se o to tvrdá regulace cen, přidělové lístky, vzniklý přebytek kupní síly. Situace byla neudržitelná. Proto ekonomové začali navrhopvat různé varianty k řešení situace, počínaje zrušením přidělového systému, odmítnutí stanovené umělé cenové stability, napravení zdeformovaných cenových relací apod.

V roce 1945 bylo v Československu v oběhu šest měn: protektorátní koruny, německé marky, slovenské koruny, polské zloté, maďarské pengö a poukázky československé východní armády. Situace neudržitelná. Začaly se objevovat úvahy, že je nutné provést měnovou reformu. Převažoval souhlas, ale nikdo nebyl schopen říci, jak by reforma měla proběhnout. Až příliš se projevovaly nejrozdílnější ekonomické názory. Po skončení války bylo prvořadým úkolem likvidovat poválečný peněžní chaos. Proto byla přijata následující opatření:

- Byl vyhlášen zákaz oběhu německých marek na území bývalého Protektorátu Čechy a Morava.
- Platnost protektorátních platidel se rozšířila na celé území českých zemí včetně bývalého tzv. sudetského pohraničí.
- Byla rozšířena platnost korunových poukázek z roku 1944, které byly vydány po osvobození Československa, na celé území republiky.
- Byl vyhlášen zákaz oběhu maďarských pengö.
- Platnost slovenských platidel byla rozšířena na celé území Slovenska.

- Byla obnovena platnost některých platidel z doby první republiky.⁵⁴

Do srpna 1945 se podařilo obíhající měny zredukovat na dvě peněžní jednotky, a to na korunovou oblast českou a korunovou oblast slovenskou. Kurz byl stanoven 1:1. Platilo ale, že česká a slovenská koruna nebyly platidlem na území druhého státu. Platební styk probíhal od června 1945 ve zvláštním zúčtovacím řízení prostřednictvím Národní banky v Praze a v Bratislavě.

3.2.1 Průběh reformy

Pro řádný průběh reformy bylo nutné uspořádat finanční vztahy v rámci celostátní hierarchie. Prezident republiky proto vydal 12. listopadu 1944 dekret, na jehož základě byl zřízen Československý měnový úřad, který měl za úkol vykonávat funkci emisního ústavu. Bylo to prozatímní řešení, ale bylo nezbytné. Dne 18. května 1945 prezident republiky vydal další dekret, kterým ukončil činnost vedení protektorátní Národní banky pro Čechy a Moravu a obnovil činnost Národní banky Československé.

3.3 Měnová reforma 1953

Touto měnovou reformou se zabývám ve své práci nejvíce, protože si myslím, že měla ze všech tří reforem nejdalekosáhlejší dopady na československé obyvatelstvo.

Odborníci se shodují na tom, že nejvážnějším důvodem pro provedení reformy byl sovětský model centrálního plánování a řízení ekonomických procesů v zemi, ke kterým se postupně přikláněly i nově vzniklé státy tzv. východního bloku. Mezitím skončila v bývalém Sovětském svazu první pětiletka, jejíž ekonomické výsledky zdaleka nesplnily očekávání, naopak se ukázalo, že model centrálního plánování selhal.

Československá republika se začala potýkat s velkým množstvím peněžních prostředků, které měli občané k dispozici. „V SSSR byl problém větších peněžních prostředků v rukách občanů "vyřešen" při měnové reformě v r. 1947, v Polsku dočasně v r. 1950. Na naši reformu v r. 1953 se tedy je možné dívat jako na snahu o zlepšení předpokladů pro přesné centrální plánování, jako na snahu odstranit z plánování jakékoliv samostatné pohyby peněz.“⁵⁵ Tuček konstatuje, že „Pro Moskvu a její impérium byla důležitou otázkou zlatého

⁵⁴ KURUCZ, R.: *Vznik a historie československé měny I.*, 21. 06. 2007. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://coins.blog.cz/0706/vznik-a-historie-ceskoslovenske-meny-cast-1>>.

⁵⁵ Na tento aspekt upozorňuje i prof. Vencovský v knize "Měnová politika v české historii", 2001, str. 70.

obsahu Kčs, který byl nově definován, tak aby se zdůvodnil nový kurs koruny a rublu a koruny a dolaru. V letech 1946 – 1953 byl kurs koruny k americkému dolaru 50:1, od 1. 6. 1953 byl 7,20:1. Koruna byla tedy měnovou reformou revalvována⁵⁶. V té době ještě existoval doznívající přidělový systém základních druhů potravin a dalšího zboží denní potřeby. Představitelé KSČ tehdy uvažovali o tom, že bude zrušen k 1. lednu 1953, což vyvolalo nejistotu mezi obyvatelstvem. Pro uklidnění situace byly ještě vydány přidělové lístky na červen. Klement Gottwald přiměl vládu, aby se 17. listopadu 1952 obrátila na vládu Sovětského svazu se žádostí o pomoc při výrobě nových papírových bankovek a mincí. Dne 10. dubna 1953 obě vlády podepsaly smlouvu, na základě které byly vyrobeny státopvky v hodnotách 1, 3 a 5 korun. Zajímavostí bylo, že tříkoruna byla do té doby u nás nepoužívaným platidlem. Bankovky byly dodány v nominálních hodnotách 10, 25, 50 a 100 korun. Kromě toho byly vyrobeny v Sovětském svazu i mince 1 haléř, 3 haléře, 5 haléřů, 10 haléřů a 25 haléřů.

Na základě politických rozhodnutí se celá česká ekonomika musela soustředit na budování těžkého průmyslu a strojírenství. Lehký průmysl, služby, vše, co bylo předmětem denní spotřeby, nebylo rozhodující záležitostí. Problém byl v tom, že se sice produkce těžkého průmyslu a strojírenství vyvážela, ale na základě obchodu se nesměňovala za spotřební zboží. Politika Sovětského svazu přiměla nově vzniklé státy, aby obchodovaly na základě uměle vytvořeného směnného kurzu, protože sovětský rubl nebyl volně směnitelný. Ten platil pouze v bývalém Sovětském svazu a na základě tehdejší politiky byl vnucen spřáteleným zemím. Postupně docházelo k situaci, kdy československý měnový systém umožnil, že v oběhu bylo příliš mnoho peněz, ale lidé je neměli za co utratit.

3.3.1 Motivy měnové reformy

Česká vláda musela před reformou v roce 1953 řešit zásadní problém, jak pokračovat s ohledem na stávající situaci. Zatímco v sousedních zemích lístkový systém již zanikl (v SSSR v r. 1947, v SRN v r. 1948, v Polsku v r. 1950), československá vláda z obavy ze sociálních nepokojů dosud žádná opatření nepřijala. V zemi existovalo několik systémů vedle sebe. Stále byl používán přidělový, tj. lístkový systém, vedle něj vázaný přidělový systém a volný trh bez lístků, ale stát garantoval pevnou cenu. Problémem byl také černý trh. Česká

⁵⁶ TUČEK, M. *Měnová reforma v mezinárodním kontextu*. 28. 02. 2005. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: < <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=457> >.

vláda byla postavena před otázkou, zda má sloučit vázaný a volný trh, zlikvidovat černý trh, ale pak bylo nutné řešit, jak se odstraní velké cenové rozdíly. Vláda si byla vědoma, že odstranění lístkového systému okamžitě zvýší poptávku po zboží, což by vyvolalo kolaps, protože zboží prostě v obchodech nebylo. Nakonec se rozhodla pro peněžní reformu. To mělo za následek, že bylo nutné změnit rychle všechny maloobchodní ceny, které by zabránily vysokým nákupům. Uskutečněním tohoto kroku se vláda domnívala, že vyřeší vztah nabídky a poptávky, který zabránil nespokojenosti obyvatelstva.

Prvním krokem k omezení poptávky bylo opatření, které umožnilo snížit všechny mzdové a sociální příjmy v poměru 5:1. „Hotovost občanů byly vyměněny v poměru 5:1 jen do částky 300 Kčs na osobu, zbytek v poměru 50:1, vklady občanů, kteří nikoho nezaměstnávali, se přepočítávali odstupňovaně, částky nad 50 tis. v poměru 30:1, životní pojistky v poměru 50:1. Kromě toho byly anulovány vklady vázané po měnové reformě v r. 1945, veškeré státní dluhopisy (a to i emise z r. 1946) a všechny další tuzemské cenné papíry. Došlo k podstatnému snížení oběživa: 52,1 mld. Kčs bylo vyměněno za 1,4 mld. Kčs.“⁵⁷ Opatření způsobilo, že byla nečekaně silně omezena poptávka. Bylo nutné provést další opatření – snížit daň z obratu na některé druhy spotřebního zboží jednorázovým snížením cen v letech 1954-1956. Nejtvrdší dopad měla reforma na zemědělství. Došlo i ke snížení výkupních cen zemědělské produkce v poměru méně příznivém než 5:1. Index cen (1937 = 100) byl v r. 1952 405, o rok později 93,5, z toho např. u pšenice 64,8 a u jatečného skotu rovněž 64,8.⁵⁸

3.3.2 Čtyři roviny měnové reformy

Finanční rovina

V poměrně krátké době se začaly projevovat potíže se sovětským rublem. Představitelé SSSR se domnívali, že plní stejnou úlohu jako americký dolar, který vyjadřoval určitou relaci poměru zlata k americkému dolaru. „Rozdíl byl v tom, že centrální banky členských zemí MMF mohly za takto definovaný kurs nakoupit zlato od USA, zatímco nečlenské země, a tedy i země střední a východní Evropy tuto možnost neměly a SSSR jim ji také nenabízel. Uváděný zlatý obsah byl zcela fiktivní. Navíc, všechny uvedené měny ve střední a východní Evropě byly ryze vnitřními měnami, zatímco americký dolar byl měnou

⁵⁷ TUČEK, M. *Měnová reforma v mezinárodním kontextu*. 28. 02. 2005. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <<http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=457>>.

⁵⁸ Tamtéž.

všeobecně směnitelnou.“⁵⁹ Československá vláda provedla bez předchozího souhlasu Mezinárodního měnového fondu měnovou reformu, porušila tedy základní závazky vůči MMF. Kroky vlády měly za následek, že na nátlak MMF bylo v roce 1954 členství Československa ukončeno. Ještě více se tak prohloubila mezinárodní izolace Československa. V roce 1953 vyvrcholilo dlouhodobé zatěžování československé měny, které lze sledovat již od roku 1949. Bylo vyvoláno nejen změnou politického klimatu v Československu a následně jeho zařazením do sovětského geopolitického bloku, ale i mohutnými investicemi v období první pětiletky.⁶⁰

Ekonomická rovina

Za stávající situace bylo nutné hledat řešení, které by výrazně celou nepříjemnou situaci vyřešilo. Základní problémem bylo, že tehdejší vláda byla pod dvojitým tlakem – jednak ze strany vlády Sovětského svazu a také pod tlakem obav z velkých sociálních nepokojů nespokojeného obyvatelstva. Vedení Československé státní banky navrhovalo opatření, která měla alespoň zastavit nepříznivý vývoj v měnové oblasti. Navrhovalo ku příkladu vydání státních dluhopisů, nucenou půjčku obyvatelstva, skokové zvýšení cen apod. Tyto návrhy byly však politicky neprůchodné. Začaly se promýšlet různé varianty opatření, ale žádné v první fázi nevedlo k žádnému průchodnému řešení.

Řešily se hlavně tyto problémy:

- Jakým způsobem odstranit vázaný trh, např. zvýšením cen.
- V prvních alternativách se nepočítalo se žádnými měnovými opatřeními.
- V druhé alternativě se připouštělo, že obyvatelstvo bude nějakým způsobem měnově postiženo.
- Úvahy o postižení: 10 % dělnická třída, ostatní skupiny pracujících 15-20 %, soukromníci a soukromí rolníci 20-25 % ztrát – nebylo akceptováno.
- Druhá koncepce měnové reformy jednoznačně zvítězila v říjnu a listopadu 1952.⁶¹

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ TUČEK, M. *Měnová reforma 1953 a některé širší souvislosti*. 20. 06. 2003. [online]. [cit. 2011-04-29].

Dostupné z URL: < <http://www.revuepolitika.cz/clanky/823/menova-reforma-1953-a-nektere-sirsi-souvislosti>>.

⁶¹ JIRÁSEK, Z. *Čtyři roviny měnové reformy 1953*. 28. 02. 2005. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: < <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=456>>.

Od listopadu 1952 se začaly v Leningradě razit mince, papírová platidla se tiskla v Goznaku v Moskvě. Vytipovávala se střediska, ve kterých se měly peníze pro obyvatelstvo měnit, připravoval se bezpečnostní aparát a také se řešila případná úloha armády. Měnová reforma byla vyhlášena na konci května, provedena byla 1. - 4. června 1953. „Z oběhu bylo staženo více než 52 miliard korun, do oběhu byla vydána 1, 4 miliardy nového oběživa. Obyvatelstvo ztratilo při uplatnění směnných kurzů a na likvidaci pojistek, státních dluhopisů apod. asi 21 miliard korun plus 84 miliard korun, které od roku 1945 byly uloženy na vázaných vkladech. Stát vynaložil na provedení této měnové reformy okolo 50 miliónů korun, získal celkem 3,5 miliardy nových korun, které byly následně použity především ke kampaním zlevňování některých typů zboží.“⁶²

Politická rovina

Po celou dobu příprav měnové reformy se československá vláda obávala velkých nepokojů obyvatelstva. To již delší dobu tušilo, že vláda připravuje takové změny, které nebudou v jeho prospěch. Představitelé vlády a KSČ proto několikrát ubezpečovali obyvatelstvo, že vláda nepodnikne kroky, které by mu ekonomicky přitížily. Byly to jen sliby. Po ohlášení měnové reformy bylo ihned zřejmé, že měnová reforma obyvatelstvo postihne velmi citelně. „Nikdy zřejmě nedojde k přesnému vyčíslení, kolik stávek proběhlo, uvádí se přibližně 120. Nejznámější z demonstrací je plzeňská, rozsáhlá demonstrace proběhla také v Praze. Z Karlína se však bouřící dav z ČKD nedostal již do centra města, rovněž rozsáhlé demonstrace byly v Ostravě, v Bohumíně a především v Orlové. Méně známé jsou demonstrace ve Strakoniciích, v Horšově Týně, v Horažďovicích, v Ústí nad Labem a ve Vimperku. V politické rovině je důležité zmínit i prvek perzekucí, který se řádově týkal stovek lidí. Jen na Plzeňsku bylo zatčeno více než 600 lidí.“⁶³

Sociální rovina

„Ve dnech probíhající měnové reformy bylo vyměněno 49,1 miliardy starých korun československých, za něž bylo vydáno obyvatelstvu celkem 1,4 miliardy nových korun, z toho jen 725 milionů korun v nejvýhodnějším poměru 1:5. Na takový „výhodný“ poměr měl sice nárok každý, ale jen do výše 300 korun staré měny v hotovosti a 5000 korun vkladů.

⁶² Tamtéž.

⁶³ JIRÁSEK, Z. *Čtyři roviny měnové reformy 1953*. 28. 02. 2005. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <<http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=456>>.

Každý občan Československa tak začínal žít po reformě s pouhými 60 Kč v kapse. Pro vklady s vyšším zůstatkem byly určeny ještě horší výměnné poměry. Dohromady 4 329 036 občanů Československé republiky vyměnilo peníze pro sebe a rodinné příslušníky v celkovém počtu 12 369 042 osob.⁶⁴

Podle záznamů nejvíce doplatili na měnovou reformu živnostníci, obchodníci a drobní podnikatelé, protože přišli o provozní kapitál. Firmy zavírali sami nebo je „dobrovolně převáděli“ do státního nebo družstevního sektoru. Státnímu hospodářství přinesla reforma zisk přes čtyři miliardy korun v nové měně.⁶⁵ Jaké výsledky přinesla měnová reforma:

- Zrušení přidělového systému potravin a základního zboží na listky.
- Byly stanoveny ceny, které přežily desetiletí, např. rohlík stál 30 haléřů stejně jako známka na dopis.
- Stanovené ceny byly o něco nižší než dosavadní ceny na volném trhu, kde bylo zboží málo, ale při snížení mezd, důchodů a dalších příjmů na pětinu šlo o ceny vysoké.
- Projevil se tak náhlý pokles životní úrovně, neboť náklady vzrostly o 29 procent, zatímco mzdy jen o 4,5 procenta. Pokles reálných mezd v roce 1953 dosáhl 12 procent.⁶⁶ Některé maloobchodní ceny před a po peněžní reformě *tab. 8*.

Tab. 8 Některé maloobchodní ceny před a po peněžní reformě

Zboží	množství	1937	1952		6.53	1954	1955
			Vázaný trh	Volný trh			
Chléb	Kg	2,25	8,-	16,-	2,8	2,6	2,6
Rohlíky	Kg	5,9	37,7	56,6	8,3	6,6	6,6
Hovězí zadní	Kg	17,-	48,-	200,-	25,-	25,-	25,-
Máslo	Kg	16,5	80	450	44	42	42
Rýže	Kg	3,05	40,-	300	28,-	19,-	16,-
Cukr kostkový	Kg	6,35	15,7	140,-	14,-	11,-	11,-
Káva	Kg	36,-	...	1500	300,-	240,-	240,-
Rum	L	19,-	...	430,-	68,-	57,6	57,6

Zdroj: Statistická ročenka ČSR 1958.

⁶⁴ ŠKŇOUŘIL, E. *Koho nejvíce poškodila měnová reforma?* 28. 05. 2003. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: < http://finance.idnes.cz/fi_blind.asp?r=fi_osobni&c=A030526_120107_fi_osobni_zal>.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ ŠKŇOUŘIL, E. *Koho nejvíce poškodila měnová reforma?* 28. 05. 2003. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: < http://finance.idnes.cz/fi_blind.asp?r=fi_osobni&c=A030526_120107_fi_osobni_zal>.

3.4 Československá monetární politika po roce 1989

3.4.1 Cíle a kritéria monetární politiky

Se změnou politických, ekonomických a sociálních podmínek v roce 1989 bylo nutné řešit také otázku vytvoření efektivního bankovního systému. Výhodou bylo, že již byl vytvořen dvoustupňový bankovní systém ke dni 1. ledna 1990, k němuž byly zákonné podklady připraveny již v průběhu roku 1989. Centrální banka tak od 1. ledna 1990 převzala původní jméno Státní banka československá. Byla nezávislá na federální vládě a také na obou vládách republikových. Bulíř vyslovil názor, že „Mírně expanzivní monetární politika monobanky přispěla v 80. letech k vytváření makroekonomické nerovnováhy a měnového převisu. Pro monetární politiku existoval jen velmi omezený manévrovací prostor.“⁶⁷ Bulíř zároveň stanovil tři vývojová období této politiky.

Rok 1990

První zásadním rozhodnutím byla změna monetární politiky na restriktivní. Cílem bylo utlumit všechny případné nerovnovážné impulzy a zajistit neinflační prostředí pro klíčové reformní změny, které měly být uvedeny do života v roce 1991. V roce 1990 centrální banka začala využívat některé nepřímé nástroje, některé byly zcela nové. Mezi nepřímé patřila např. diskontní sazba refinanční (diskontní) půjčky a pravidla podnikání obchodních bank. Úrokové sazby vkladů byly v roce 1990 plně liberalizovány. Zároveň byly sjednoceny oddělené devizové kurzy. Jednalo se především o „turistický“ a obchodní kurz Kč – viz tab. 9.

Tab. 9 Devizový kurz CSK/USD konec období

typ transakcí	1989	I/90	II/90	III/90	IV/90
obchodní	14,29	16,81	16,51	15,71	28,00
aukční	114,35	59,15	39,36	31,04	39,40
turistický	—	39,96	27,85	26,49	28,00
černý trh	43,48	41,49	35,57	33,56	45,65

Zdroj: Interní podklady ČSOB

⁶⁷ BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, roč. 43, č. 5, s. 182-183.

Bulíř připomíná, že výhodou bylo, že devizový kurz nebylo nutné měnit po celé tři roky, přičemž mezinárodní instituce považovaly československou měnu za mírně nadhodnocenou ještě na konci roku 1990. Od posledního čtvrtletí 1990 byl devizový kurz trvale fixován na úrovni 28 Kčs za jeden americký dolar a tento kurz vydržel tři roky. Loužek k této situaci uvedl, že to byl kompromis mezi dvěma alternativami: „Japonští poradci doporučovali 20 korun za USD, Mezinárodní měnový fond 33-35 korun za dolar. Japonská varianta byla sociálně únosnější, vedla k mírnějšímu propadu reálných mezd, avšak za cenu vysoké zahraniční zadluženosti. Doporučení MMF snižovalo riziko zahraniční zadluženosti, ale bylo sociálně drastičtější. Fakt, že kurz 28 korun za dolar se prakticky udržel od roku 1991 až do konce května 1997, byl malý středoevropský zázrak. Žádné jiné tranzitivní ekonomice se podobné kouzlo nepodařilo. Luxus pevného kurzu však nebyl zadarmo. Centrální banka, která korunu držela, byla nucena přihlížet masivnímu přílivu zahraničního kapitálu, který lákaly vysoké nominální úrokové sazby i relativní jistota v pohodlí fixního kurzu.“⁶⁸

Rok 1991

Monetární politika byla opět restriktivní. K 1. lednu 1991 provedena cenová liberalizace, měla zajistit stabilitu kupní síly koruny vůči zahraničí a obnovit stabilitu vůči vnitřní ekonomice. V přechodném období banka postrádala účinné nástroje a nezbytné stabilní prostředí. Platila gentlemanská dohoda mezi centrální bankou a obchodními bankami, že obchodní banky nebudou měnit své sazby bezprostředně po změnách diskontních sazeb. Devizový kurz byl podpořen dodatečnými regulačními opatřeními, která byla v průběhu roku zmírněna.⁶⁹

Rok 1992

Monetární politika byla formulována jako neutrální. Příznivý vývoj inflace a také devizových rezerv dovolil omezit restriktivní charakter politiky centrální banky. SBČS se snažila podporovat oživení agregátní poptávky snižováním úrokových sazeb a zvyšováním úvěrových limitů. Významným rozhodnutím bylo úplné opuštění úvěrových limitů. Devizový systém fungoval spolehlivě. Výsledky voleb v roce 1992 znamenaly konec federální monetární politiky z důvodů rozdělení obou republik. Teprve po faktickém rozdělení

⁶⁸ LOUŽEK, M.: Operace se zdařila, pacient zemřel. In: KLAUS, V., KOČÁRNÍK, I., aj. *Tři roky od měnové krize*. Sborník textů. 2000, č. 5, s. 59.

⁶⁹ BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, roč. 43, č. 5, s. 184.

vyplývaly na veřejnost doposud skryté problémy: nižší kapitálové vybavení slovenských obchodních bank, menší důvěra ve slovenskou měnu, doliv vkladů ze Slovenska, devalvační očekávání slovenské koruny.⁷⁰

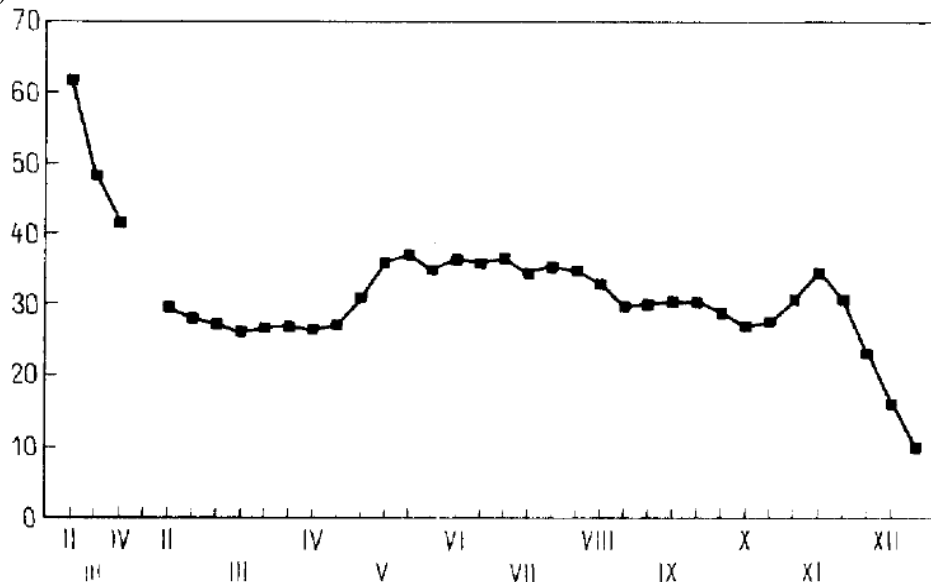
3.4.2 Nástroje monetární politiky

Po obnovení dvojstupňového bankovního systému neexistoval žádný peněžní trh. Také veřejnost měla silně omezený přístup k bankovním produktům. Přístupné byly pouze přímé nástroje monetární politiky, např. úvěrové limity. Vzhledem ke vzniklé situaci centrální banka začala vytvářet nepřímé nástroje, které byly většinou zavedeny až v roce 1992.⁷¹

Diskontní politika

Nástroj měl za úkol splnit dva základní úkoly. Měl napomoci kontrole peněžních zásob a za druhé rozumná diskontní politika měla za úkol snížit náklady založení nových obchodních bank. Druhý úkol se stal kontroverzním a ještě v průběhu roku 1992 byl postupně několikrát měněn. V roce 1991 a 1992 se na trhu projevil nové chování centrální banky, která umožnila volný přístup obchodním bankám k „diskontnímu okénku“.

Graf 1 Refinanční půjčky celkem (rok 1991 čtvrtletí, rok 1992 dekády, klouzavý průměr, v mld Kčs)

BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, s. 187.

⁷⁰ Tamtéž, s. 185.

⁷¹ BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, roč. 43, č. 5, s. 186.

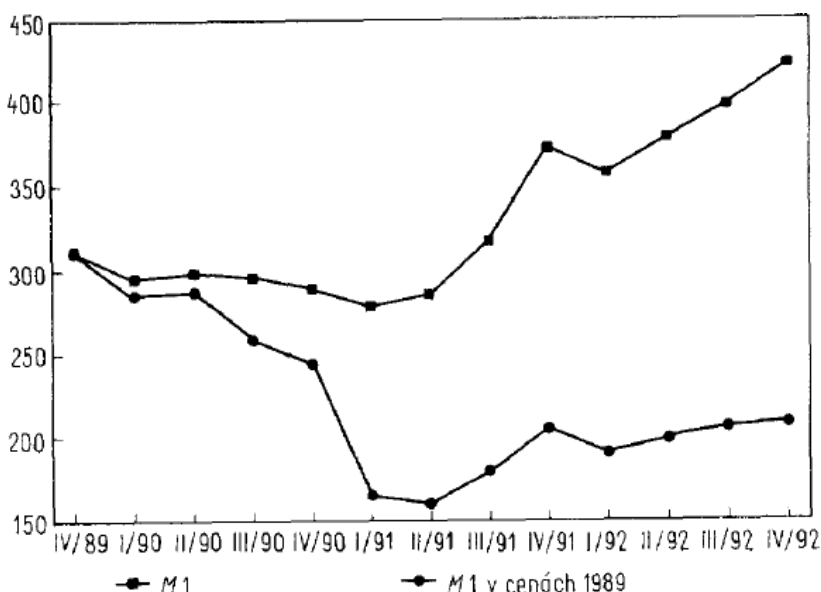
Přitom náklady na založení nové obchodní banky byly značné. Dokonce existovala určitá forma kartelu: nové banky si mohly půjčit peníze na mezibankovním trhu od velkých bank jen za vyšší úrokovou sazbu a menší objemy než ostatní velké banky. Situace se změnila teprve ve druhé polovině roku 1992.⁷² Refinanční půjčky celkem (rok 1991 čtvrtletí, rok 1992 dekády, klouzavý průměr *graf 1*). V letech 1991-1992 byl celý systém refinancování obchodních bank přepracován. Centrální banka vytvořila čtyři tranše refinančních půjček:

- Redistribuční půjčky přístupné velkým bankám, které od monobanky převzaly některé „pochybné“ půjčky.
- Aukční refinanční půjčky s dobou splatnosti jeden týden, jeden měsíc a tři měsíce.
- Lombardní půjčky, kdy zástavou jsou přesně určené obligace nebo akcie. Měly sloužit pro krytí výjimečných potřeb.
- Reeskontní půjčky, centrální banka srážela diskontní sazbu při odkupu směnek.⁷³

Kontrola peněžní zásoby

Kontrolu peněžní zásoby v letech 1990 a 1991 hodnotí Bulíř jako značně nepřesnou, protože byla založena převážně na přímých nástrojích typů úvěrových limitů. Peněžní zásoba byla kontrolována prostřednictvím strany aktiv měnového přehledu centrální banky. Vývoj peněžní zásoby ukazuje *graf 2*, který ukazuje dlouhodobě restriktivní charakter československé monetární politiky.

Graf 2 Nominální a reálná peněžní zásoba (běžné ceny a ceny roku 1989 v mld. Kč)

Zdroj: BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, s. 190.

⁷² BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, roč. 43, č. 5, s. 186-188.

⁷³ Tamtéž, s. 187.

Tehdejší systém kontroly peněžních zásob začal být využívána ž ve druhém čtvrtletí 1992. Byl založen na sledování nevypůjčených rezerv jako operativní kritérium. Základním kamenem této politiky byla aukce refinančních půjček.⁷⁴

3.4.3 Důsledky monetární politiky

Jednotlivé obchodní banky protestovaly, že se příliš rychle mění podmínky při změně nástrojů monetární politiky a podmínky, které banky musejí splňovat. Pro hodnocení účinnosti monetární politiky je rozhodující stabilizace cenové hladiny. Z tohoto důvodu začala centrální banka sledovat vývoj inflace měřenou indexem spotřebitelských cen. Na vývoji se podepsala také skutečnost, že došlo k rozpuštění Rady vzájemné hospodářské pomoci a všech jejích organizací v roce 1990. Od té doby všechny finanční transakce byly prováděny v tvrdých měnách a ne v převoditelném rublu.

Bulíř uvádí základní faktory, které ovlivnily vývoj cenové hladiny v letech 1990-1992:

- Cenová liberalizace provedená v několika krocích a plynulým procesem odstraňování cenových dotací.
- Třemi devalvacemi koruny v roce 1990.
- Změnou platebních podmínek mezi zeměmi RVHP vedoucí k vyšším importním cenám.
- Monopolní pozici některých výrobců a velko-i maloobchodních firem ve výchozích etapách reformy.⁷⁵

Pospíšil při své analýze monetární politiky napsal: „Praxe ukazuje, že centrální banky věnují v současné době výši peněžní zásoby mimořádnou pozornost. Hlavní otázkou, která před nimi stojí pak je, jak určit velikost té peněžní zásoby, se kterou banka pracuje při praktickém naplňování svojí emisní a regulační politiky. Praktická aplikace monetární politiky tedy závisí na prioritách, které se v té které zemi přikládají budoucímu stavu národní ekonomiky. Proto nelze jednoduše posuzovat a porovnávat agregáty různých zemí mezi sebou.“⁷⁶

⁷⁴ BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, roč. 43, č. 5, s. 189.

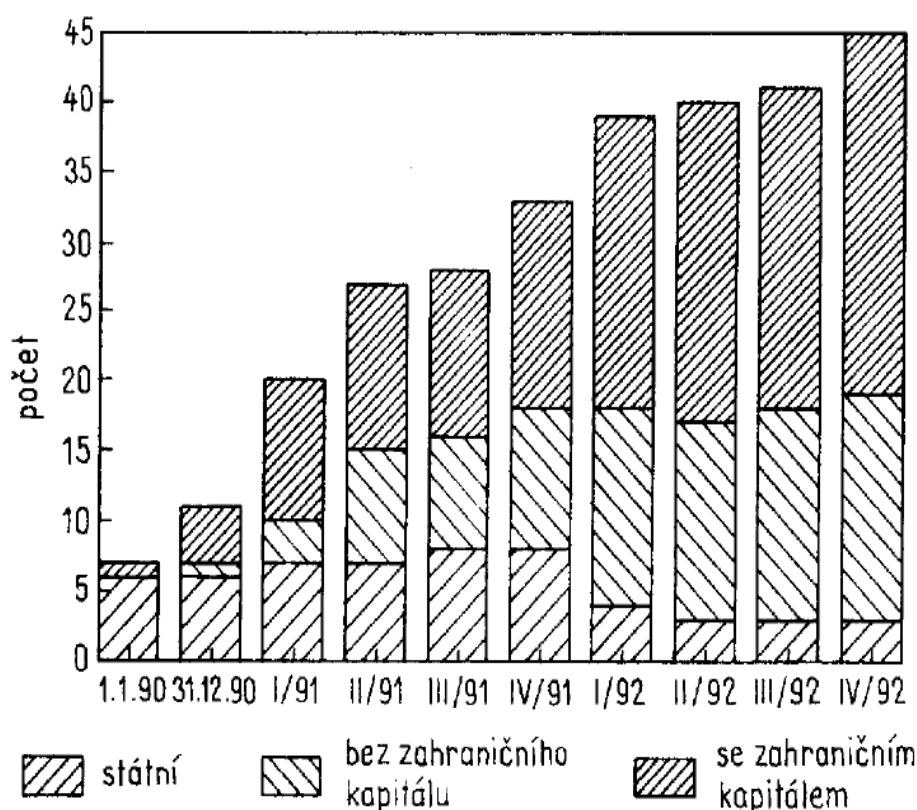
⁷⁵ Tamtéž, s. 192.

⁷⁶ POSPÍŠIL, R.: Kvantitativní teorie peněz, monetární politika a regulační opatření centrální banky. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis facultas iuridica*, 2000, č. 2, s. 181. [online]. [cit 2011-04-25]. Dostupné z URL: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Iuridica2/Iuridica2_21.pdf>.

Vytváření obchodního bankovníctví

V letech 1991-1992 obdrželo bankovní licenci více než třicet nových bank a všechny státní obchodní banky byly privatizovány. Některé „staré“ banky byly privatizovány prodejem strategickému investorovi, v dalších případech byla použita kuponová metoda. Téměř polovinu obchodních bank vlastní zahraniční kapitál.⁷⁷ Československo bylo v roce 1992 jedinou postkomunistickou zemí, která nemusela devalvovat po dobu dva a půl roku měnu a nevytvořila současně deficit platební bilance. V září 1992 byl zaveden nový systém devizových kurzů a devizových intervencí, založené na fixingu. Centrální banka se stala technicky odpovědnou za stabilitu devizového kurzu denními intervencemi na trhu.

Graf 3 Obchodní banky v ČSFR, které zahájily činnost

Zdroj: BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, s. 193.

Nové banky byly v počátcích přilákány především velkou poptávkou po půjčkách, protože banky zavedené do této doby v České republice nedokázaly stále rostoucí poptávku

⁷⁷ POSPÍŠIL, R.: Kvantitativní teorie peněz, monetární politika a regulační opatření centrální banky. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis facultas iuridica*, 2000, č. 2, s. 195. [online]. [cit 2011-04-25]. Dostupné z URL: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Iuridica2/Iuridica2_21.pdf>.

obyvatelstva i podnikatelských subjektů uspokojit zejména z důvodů chybějící diskontní politiky.

4 VYUŽITÍ ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY V MÉDIÍCH

Jak už jsem zmínila výše, největší část své bakalářské práce jsem se rozhodla věnovat analýze měnové reformy z roku 1953. Její důsledky pro československé obyvatelstvo byly totiž nejrozsáhlejší. Této měnové reformě a hlavně jejím dopadům dávám prostor v následujícím článku. Cílem je poskytnout informace právě o měnové situaci, jež nastala v padesátých letech. Které záznamy vypovídají o tom, jak hluboko měli lidé do kapsy? Jak na měnovou reformu vzpomínají její pamětníci? A jak tehdejší situaci hodnotí historikové?

V článku, který je určen pro fiktivní magazín *Jak zápasili naši předci*, mi byl hlavním respondentem Jan Pekárek, jenž jako dvacetiletý mladík měnovou reformu v roce 1953 zažil a dodnes na ni vzpomíná. S ostatními respondenty jsem nemluvila osobně, nicméně jsem do článku zařadila jejich názory, které jsem vyčetla buď v jejich knihách, nebo v různých článcích. Je to Dana Musilová, historička a prorektorka Univerzity v Hradci Králové, Zdeněk Jirásek, historik a děkan Filozoficko-Přírodovědné fakulty Slezské univerzity v Opavě a Ladislav Tajovský, ekonom z pražské Vysoké školy ekonomické, jenž se zabývá hlavně dějinami Evropy dvacátého století. Informace ze zmiňovaného roku tragické měnové situace v Československu mi poskytli kronikáři obcí Prostřední Bečva, Milotice a Radotín.

Měnová reforma 1953: československá loupež století

Na pondělí 1. června 1953 zapomene asi jen málokterý československý pamětník. Ten den totiž úspory většiny Čechoslováků ztratily kvůli právě prováděné a komunistickou vládou dlouho utajované měnové reformě takřka veškerou svou hodnotu.

Zdroj: <http://adam>

„Naše měna je pevná a měnová reforma nebude! Všechno jsou fámy, které šíří třídní nepřátelé!“ prohlásil 29. května 1953 tehdejší československý prezident Antonín Zápotocký. Brzy se ale ukázalo, že lhal. „Hned na druhý den – v sobotu to bylo, posloucháme rozhlas a tam mluvil Viliam Široký, předseda vlády, že tedy ta měnová reforma bude. Podíval jsem se na manželku a oběma nám bylo jasné, že naše našetřené peníze ztratí hodnotu,“ vzpomíná na měnovou reformu Jan Pekárek.

Obyvatelé měli jen dva dny, aby peníze za něco hodnotného směnili. „Byla to panika! Lidi se snažili skoupit všechno, co by mělo nějakou hodnotu – zboží, které by se potom dalo vyměnit. Byly přeplněné obchody, nebylo tam vůbec místo! Můj kamarád mi říkal, že se lidi prali i o mísu ruských vajec v automatu Vašata na pražských Příkopech,“ říká Pekárek a jeho slova doplňuje historička Dana Musilová: „Kromě toho stále platil lístkový systém. Mohli jste si tak koupit jen to, na co jste

měli zbytek lístků. Bylo to promyšleno do detailů.“

„Lidé najednou zjistili, že jim peníze nestačí ani na jízdenku nebo na snídani“

A pak to přišlo. Kdo věřil slovům prezidenta Zápotockého a šel spát s klidným svědomím, že se o své peníze nemusí starat, probudil se 1. června roku 1953 do kruté reality. Veškerá „stará“ měna se proměnila v poměru pět, ale i padesát ku jedné. „Lidé najednou zjistili, že jim peníze nestačí ani na jízdenku nebo na snídani. Navíc některé podniky v tomto kurzu začaly vyplácet i výplaty, což také vzbudilo obrovskou nevoli,“ popisuje tehdejší situaci historik Zdeněk Jirásek.

Lidé se začali bouřit. Velké dělnické protesty se 1. června 1953 konaly v ČKD Praha, v ostravských dolech, v Třineckých železárnách, Motocyklových závodech ve Strakonicih i na dalších místech a účastnilo se jich více než 30 000 lidí. Nejsilnější nepokoje ale probíhaly asi v plzeňské Škodovce, kde dělníci v den vyhlášení reformy dostali výplaty a vzápětí se dozvěděli, že tyto peníze ztratily jakoukoli cenu. Mezi demonstrujícími byla i Jarmila Kroftová-Škardová: „Dokonce se nám podařilo vtrhnout na plzeňskou radnici. Odtamtud se vyhazovaly obrazy Gottwalda, Zápotockého a různých bolševických pohlavárů.“

Jakékoliv protesty ale komunisté tvrdě potlačili a následovali perzekučními opatřeními. Demonstranti tak přišli o práci nebo se museli s rodinou vystěhovat do pohraničí. Neunikli ani táborem nucených prací. „Zajímavé na těchto událostech ale je, že 90 procent odsouzených tvořili lidé, kteří měli být „oporou“ režimu – měli správný třídní původ i správnou profesi odpovídající době. Přesto se právě tito lidé postavili do čela odporu proti KSČ, která se domnívala, že od nich jí žádné nebezpečí nehrozí,“ doplňuje Musilová. „Na celé řadě letáků se tehdy psalo „Pryč s komunismem!“, „Teď už máme, co jsme chtěli!“ nebo „Komunistická strana nás zavedla do této krize“. Na demonstraci v Plzni dokonce zazněl požadavek svobodných voleb,“ říká Jirásek.

Čechoslováci bohatli, peníze ale nemohli utrácet

Miliony československých občanů jsou bez peněz. Byla měnová reforma nutná? Kdo a jak dlouho ji připravoval? „Únor 1948 – ten rok byl pro československý stát velmi špatný, co se týče ekonomiky. Orientace byla jen na strojírenství a těžký průmysl,“ říká Pekárek. „I přesto, že celkově hospodářství rostlo poměrně rychle a lidé bohatli, neměli své vydělané peníze za co utrácet. Tanky nebo tuny železa si obyčejný člověk nekoupil, proto u

nás také nebyl v té době ještě zrušen přidělový systém. Výrobků spotřebního průmyslu bylo totiž na trhu velmi málo,“ doplňuje ekonom Ladislav Tajovský.

Komunisté věděli, že musí vzniklou situaci začít řešit – a tak začali tvořit koncepci měnové reformy. Doznívající přidělový systém základních druhů potravin a dalšího zboží denní potřeby měl být přitom podle počátečních plánů zrušen k 1. lednu 1953 bez zásahů do peněžního oběhu. Na podzim roku 1952 však tehdejší ministr financí Jaroslav Kabeš prosadil, zřejmě pod

vlivem sovětských poradců, aby byla tržní reforma spojena i s reformou měnovou. „V SSSR totiž zmizel vázaný trh, tedy lístkový systém, už v roce 1947. Jedinou zemí, která ho v roce 1953 ještě měla, byla KLDŘ. Ta ho má ale ostatně dodnes,“ dokládá Tajovský.

Na reformě začala pracovat skupina odborníků v čele s tehdejším ministrem financí Jaroslavem Kabešem a pozdějším ministrem plánování Václavem Hůlou. „Jejich snaha vlastně vrcholí 17. listopadu roku 1952, kdy se tehdejší prezident Československa Klement Gottwald

oficiálně obrací na vládu SSSR se žádostí o pomoc při výrobě nových papírových bankovek a mincí potřebných pro výměnu peněz,“ říká Musilová.

Bankovek se nakonec vyrobilo dvě stě padesát milionů kusů, mincí až čtyři sta padesát milionů kusů. Za to Sověti později inkasují více než dvacet sedm milionů korun. Komunisté ale všechny tyto přípravy velmi přísně utajovali. V noci z třicátého na třicátého prvního května novou měnu dokonce uskladňovali ve vojenských prostorech jednotlivých krajů, aby se o ní veřejnost

Zdroj: <http://www.knihy-a.cz/6695/menova-reforma-1953-slo-o-nejvetsi-loupez-v-ceskoslovensku>.

nedozvěděla. „Oni si moc dobře uvědomovali, že měnová reforma státu umožní získat od obyvatelstva neuvěřitelné peníze. Jednak šlo o to, aby veřejnost nezruinovala ekonomiku tím, že by vykoupila všechno, co bylo vyrobeno, a jednak také o to, aby lidem půlka peněz ještě zůstala doma a museli je pak velmi nevýhodně vyměňovat,“ vysvětluje Tajovský.

Za chleba sedm set korun

Souběžně s měnovou reformou bylo také v obchodech provedeno přecenění.

Začaly platit nové maloobchodní ceny, asi dvojnásobně vyšší než ceny předreformní. Důkazy jsou v několika kronikách, obec Prostřední Bečva – v roce 1953 lidé nakupovali chléb za sedm set korun československých. A jiné údaje nemá ani kronikář obce Milotice Ladislav Lunga: „Jedno kilo másla činilo patnáct korun, ve volných cenách před výměnou čtyři sta padesát korun československých, po výměně čtyřicet. A například kilo hovězího masa stálo v roce 1937 deset korun československých, v roce 1953 na volném trhu před výměnou dvě stě korun, po výměně dvacet čtyři.“ „Nové ceny a směnné poměry poukazují na skutečnost, že provedením měnové a cenové reformy byla kupní síla peněz, které lidé vydělali v době od konce války do roku 1953, téměř vynulována,“ dodává ekonom Tajovský.

Úspory, které byly do banky uloženy před říjnem 1945, propadly. Byly zrušeny také závazky z tuzemských cenných papírů, z životního pojištění i dluhopisů československého státu. „Mám ranou vzpomínku z druhé poloviny 70. let, když jsem byl ještě malý chlapec. Tehdy jsem chtěl po rodičích koupit nějaké drahé auto, hračku. Rodiče řekli, že to je vyloučeno. Babička se mě ale strašně zastávala a mé mamince říkala, že přijde měna a co pak s těmi penězi bude dělat. Čili termín měna jako nějaká akce si pamatuje každý, kdo

v té době žil, a i ten, kdo tu dobu vůbec nezažil,“ vzpomíná Tajovský.

V následujících čtyřech dnech po vyhlášení měnové reformy bylo vyměněno celkem 49,1 miliardy starých korun československých, za něž bylo vydáno obyvatelstvu celkem 1,4 miliardy nových korun, z toho jen 725 milionů korun v nejvýhodnějším poměru 1:5. Mnozí tento poměr ale nepovažovali zrovna za výhodný, jako pan Pekárek: „Na takový „výhodný“ poměr měl sice nárok každý, ale jen do výše tři sta korun staré měny v hotovosti a pět tisíc korun vkladů. Co si pamatuju, tak každý z nás tady měl po reformě v kapse tak šedesát korun. Pro vklady s vyšším zůstatkem byly určeny ještě horší výměnné poměry.“

„V Radotíně jsme měli dvanáct milionářů“

Měnová reforma z roku 1953 poškodila všechny občany československého státu, kteří si peníze šetřili a ukládali je v podobě životního pojištění, aby byli zajištěni ve stáří. „Kdo měl peníze uložené ve věcech, v cennostech nebo nemovitostech, toho se to tolik nedotklo. Ovšem vrstvy, kterých se reforma dotkla nedramatičtěji, nic v cennostech uloženo neměly. Obyčejní dělníci byli zvyklí žít ze dne na den,“ říká Musilová. „Válka posloužila mnohým lidem nabýt velký majetek. Stali se z nich

milionáři. U nás v Radotíně jsme měli 12 milionářů. Měnovou reformou byla nerovnost majetku částečně odstraněna. Byli však také postiženi drobní střídalové,“ doplňuje Josef Ježek, kronikář obce Radotín.

Měnová reforma nepoložila jen živnostníky, obchodníky a drobné podnikatele, odnesli to také senioři a invalidé. „Kdo měl obě ruce zdravé, mohl jít pracovat. Ale ti, co byli staří a nemocní, neměli šanci. O to to bylo celé nehoráznější, protože to poškodilo ty, kteří se nemohli bránit,“ vysvětluje Musilová.

Jaké tedy byly dopady měnové reformy z roku 1953? Spolu s peněžní reformou ta měnová zrušila přidělový systém potravin a základního zboží na lístky, jejím zavedením však náhle poklesla životní úroveň obyvatel Československa. „Náklady vzrostly o dvacet devět procent,

zatímco mzdy jen o čtyři a půl procenta. Pokles reálných mezd v roce 1953 dosáhl dvanácti procent,“ říká ekonom Tajovský.

A hlavně – výsledkem reformy byla řada osobních a rodinných tragédií, když lidé přišli o celoživotní úspory. „Byla to krádež na obyvatelstvu, kterou stát řešil své problémy,“ doplňuje Tajovský.

Nepomohla ani řada stávek po celé republice. Odpůrci měnové reformy byli již v průběhu výměny peněz zatýkáni, vězněni, propouštěni z práce, vysídlováni do pohraničí či umísťováni do táborů nucených prací. Měnová reforma z roku 1953 měla být pro Československo záchranou, místo toho po ní zůstaly miliony lidí bez peněz.

IK

5 ZÁVĚR

Cílem práce bylo analyzovat jednotlivé měnové reformy, identifikovat příčiny jejich vzniku a dopady, které z provedené měnové reformy pro stát i obyvatelstvo vyplynuly. Předkládaná práce je rozsahem vymezeného časového úseku poměrně dlouhá a rozsah podkladů natolik velký, že bylo nutné vybírat nejpodstatnější události. Problematikou měnových krizí od roku 1919 a v letech následujících se zabývá mnoho autorů, kteří se drží známých faktů a jen málokdo přináší informace, které nebyly známy. Z těchto poznatků vycházející z cílů práce – analyzovat jednotlivé reformy a příčiny jejich vzniku. S ohledem na přístupné informace se domnívám, že jsem cíle práce splnila.

Peníze i bankovní soustava prodělaly od svého vzniku celou řadu podstatných změn. Peníze se postupně staly základním finančním aktivem, které je přijímáno všemi subjekty platebního styku. Také celá bankovní soustava se postupně rozvíjela – od jednostupňové bankovní soustavy až ke dvoustupňové. Banky se postupně specializovaly. V současné době je bankovní soustava v České republice jako dvoustupňová soustava, která je otevřená s převahou univerzálních bankovních subjektů. Významnou úlohu hrají obchodní banky.

Podíváme-li se na historii vzniku bank po roce 1918, vidíme, jak složitě probíhal vývoj českého bankovníctví, s jakými politickými tlaky a také ekonomickými problémy se museli majitelé bank působících nadzemí Československa potýkat. Za dobu své existence od roku 1918 prožila Československá republika několik měnových reforem. Každá z nich měla své příčiny a také důsledky. Především důsledky dopadaly největší měrou na obyvatelstvo, které se tak vždy ocitlo ve velmi nevýhodné pozici, protože vždy přišlo o značnou část svých úspor. První měnovou reformu v roce 1918 považují mnozí odborníci za velkou zkoušku schopnosti českých finančníků. V době, kdy musela celá Evropa řešit ekonomické problémy způsobené důsledky první světové války, k tomu také problémy politické, především rozpady mnoha států v Evropě, byla příprava první měnové reformy ukázkou velkého organizačního úsilí a odpovědnosti představitelů státu. Totéž se týkalo měnové reformy po skončení druhé světové války. Opět válkou zdevastovaná Evropa, opět politické otázky nového poválečného dělení Evropy, vznik tzv. socialistického bloku, to vše sebou neslo nutnost řešit finanční otázky. Obrovská inflace, která vznikla na území našeho státu, byla důsledkem znehodnocené peněz říšskou protektorátní markou. Československo opět muselo řešit situaci, která vyústila po několika poradách opět v novou měnovou reformu. Ta byla velmi složitá, protože na území Československa platilo několik zahraničních měn, které obyvatelstvo stále používalo, protože jim prakticky nic jiného nezbývalo. K tomu se musel připočíst lístkový přidělový

systém. Vláda tak měla před sebou velmi náročnou úlohu. Ani po této provedené reformě se situace neuklidnila, naopak, další problémy vyvstávaly.

Opět přišla na řadu otázka měnové reformy, tentokrát již v roce 1953. Poslední velká měnová reforma doslova, podle odborníků, zlikvidovala živnostenský stav. Proto také tvoří největší část mé práce, její dopady byly pro tehdejší obyvatelstvo Československa nejdrastičtější. Téma poslední měnové reformy se tak představuje i v článku v kapitole Využití řešené problematiky v médiích. Cíl žurnalistické části, tedy informovat o dopadech třetí československé měnové reformy tak, jak ji pamatují obyčejní lidé, jak ji vnímají historikové a co o ní vypovídají kroniky některých obcí, je podle mého názoru splněn.

Během necelého půlstoletí tak obyvatelstvo Československa zažilo tři měnové reformy. Bylo to velmi složité období, které bylo, na rozdíl od dvou předcházejících měnových reforem, obyvatelstvem velmi negativně chápáno, protože v důsledku této reformy se z velké části obyvatelstva stali téměř přes noc žebráci. Nelze se proto divit, že na mnoha místech republiky propukly velké nepokoje. Ekonomika českého státu procházela i v následujících letech mnoha výkyvy. Nejvíce patrné to bylo z různých analýz centrální banky, které v té doby byly přísně tajné a první informace o finančních problémech státu se poprvé dostávaly na světlo až při rozštěpení státu na Českou republiku a Slovenskou republiku. Přes tyto problémy počet bank v České republice rostl. V roce 1992 byl povolen SBČS po dohodě s Federálním ministerstvem financí a republikovým Ministerstvem financí v průběhu roku vznik sedmnácti nových bank, z toho šesti poboček zahraničních bank, dále šest bank se zahraniční majetkovou účastí a 5 bank s českým kapitálem.⁷⁸ Od 1. února nabyly účinnosti nový zákon o SBČS⁷⁹ a nový zákon o bankách.⁸⁰

Předkládaná práce zpracovává období let 1918 – 1992, tedy období 74 let. Je to časový úsek, ve kterém se v oblasti finančnictví, ale také politiky, ekonomiky, sociální sféry odehrálo mnoho změn, které zanechaly v každém období charakteristické rysy. Před přípravou práce bylo nezbytné se nejprve orientovat v jednotlivých časových úsecích, zajistit materiály, které tyto tři etapy reforem nejen zachycují z historického hlediska, ale především je analyzují z hlediska finančních analýz. Historie tří reforem je velmi zajímavá především z hlediska dopadů na obyvatelstvo. To bylo vždy tím subjektem, který nesl největší tíhu reformy, které se v mnoha případech staly i životními tragédiemi mnoha rodin.

⁷⁸ ČNB: *Zpráva o činnosti bankovního dohledu v České republice*. Prosinec 1999, s. 11. [online]. [cit. 2011-04-25]. Dostupné z URL: < http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/dohled/>.financni_trh/souhrnne_informace_fin_trhy/archiv/banky/download/zprava_bd_1999.pdf>.

⁷⁹ ČSFR. Zákon č. 22/1992 Sb., o SBČS.

⁸⁰ ČSFR. Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách.

Seznam použité literatury

- BAŽANTOVÁ, I.: Zrod československé měny a Rašínova měnová odluka – podmínka transformace národního hospodářství. In: *Ekonomická revue*, 1999, r. 2, č. 2.
- BULÍŘ, J.: Československá monetární politika po roce 1989. In *Finance a úvěr*. 1993, roč. 43, č. 5.
- BUTSCHEK, F., PRŮCHA, V.: Einkommensniveau und Wirtschaftsstruktur in der Zwischenkriegszeit. In: *Österreich und die Tschechoslowakei 1918 – 1938*, Sien-Köln-Weimar 1996.
- EBEL, Fr. a kol.: *Deset let Československé republiky*. Praha 1928.
- GOOD, D. F.: Austria-Hungary, In: R. Sylla – G. Toniolo, *Patern of European Industrialization. The nineteenth Century*. London- New York, 1991.
- JUREČKA, V., JÁNOŠÍKOVÁ, I. a kol. *Makroekonomie. Základní kurz*. Ostrava: Vysoká škola Báňská - Technická univerzita Ostrava, 2004. 299 s. ISBN 80-248-0530-8.
- KALVODA, J.: *Genese Československa*. Praha: Panevropa, 1998. ISBN 80- 85846-09-8.
- KLIMEK, A., KUBŮ, E.: *Československá zahraniční politika 1818 – 1938*. Praha: Panevropa, 1995.
- LACINA, V.: *Formování československé ekonomiky 1918 -1923*. Praha: Academia, 1990, ISBN 80-200- 0199-9.
- LACINA, V., HÁJEK, J.: *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*. Praha: Libri, 2002, ISBN 80-7277-101-9.
- LACINA, V.: Hospodářská dezintegrace střední Evropy po první světové válce a snahy o opětné sblížení v letech 1924 – 1930. In: *Acta Oeconomica Pragensia*. R. 15, č. 7, 2007.
- LOUŽEK, M.: Operace se zdařila, pacient zemřel. In: KLAUS, V., KOČÁRNÍK, I., aj. *Tři roky od měnové krize*. Sborník textů. Vydání první. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku. 2000, č. 5. ISBN 80-902795-3-8.
- MacMILLANOVÁ, M.: *Mírotvorci. Pařížská konference 1919*. Praha: Academia, 2001.
- NEUMANN, P., ŽAMBERSKÝ, P., JIRÁNKOVÁ, M.: *Mezinárodní ekonomie*. První vydání. Praha: Grada Publishing, 2010, 160 s., ISBN 978-80-247-3276-3.
- OLŠOVSKÝ R.: *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918 – 1945*. 2. upravené vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury. 1963, 742 s.
- PEROUTKA, F.: *Budování státu I. – II. (1918 – 1919)*. Praha: Academica, 2003, ISBN 80-7277- 195-7.

RAŠÍN, A.: *Finanční a hospodářská politika Československa do konce roku 1921, 1922.*

RAŠÍN, A.: *Můj finanční plán.* Praha: Pražská akciová tiskárna 1920.

ROSŮLEK, P., CABADA, L.: *Evropa národů, patriotů a integrace.* Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, ISBN 80-86412-18-0.

SEKANINA, M.: *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska.* Praha: Libri, 2004, ISBN 80-7277-213-9.

SCHELLE, K. SCHELLEOVÁ, I.: *Geschichte der Tschechischen öffentlichen Verwaltung.* 1. vydání. Books on Demand GmbH, Norderstedt Germany, 2011, ISBN 970-3-640-79720-2.

Statistická příručka Republiky československé, II. Praha 1925.

Statistická příručka Republiky československé, díl II., 1925.

VELEK, J.: Zhodnocení poválečného působení SBČS (1950-1989). In: *Sborník vědecké konference k 70. výročí centrálního bankovníctví v České republice*, Praha, 1996.

VENCOVSKÝ, F.: Spory o peněžní politiku Národní banky Československé v 20. a 30. letech z pohledu dnešní peněžní teorie a praxe. In: *Sborník vědecké konference k 70. výročí centrálního bankovníctví v České republice*, Praha, 1996.

VENCOVSKÝ, F. a kol. : *Dějiny bankovníctví v českých zemích. Bankovní institut.* Praha 1999, ISBN 80-7265-030-0.

VENCOVSKÝ, F.: *Vzestupy a propady československé koruny.* Praha: Oeconomica, 2003, ISBN 80-245-0497-9.

VENCOVSKÝ, F.: *Dějiny měnových teorií na českém území.* První vydání. Praha: Oeconomica, 2005, ISBN 80-245-0992-X.

Internetové zdroje

BEŠŤÁK, V.: *Započala měnová reforma, budeme opět platit československou korunou.* 01. 11. 2010. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://www.neaktuality.cz/ekonomika/zapocala-menova-reforma-budeme-opet-platit-ceskoslovenskou-korunou/>>.

ČNB: *Historie ministerstva financí 1918 – 2004*, s. 5 [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <http://www.zavedenieura.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Publikace__Historie_MF_1918-2004.pdf>

ČNB: *Pevný versus plovoucí měnový kurz.* [online]. [cit 2011-04-25]. Dostupné z URL: <http://www.cnb.cz/cs/faq/pevny_vs_plovouci_kurz.html>.

ČNB: *Zpráva o činnosti bankovního dohledu v České republice*. Prosinec 1999, s. 11. [online]. [cit. 2011-04-25]. Dostupné z URL: <http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/dohled_financni_trh/souhrnne_informace_fin_trhy/archiv/banky/download/zprava_bd_1999.pdf>.

ČSÚ: *Základní informace – sčítání v 1. republice*. 19. 11. 2007. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <http://notes3.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/zakladni_informace_scitani_v_1_republice>.

HAMPL, T.: *Čím se platilo po vzniku Československa?* 23. 07. 2004. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <<http://www.penize.cz/ekonomika/16771-cim-se-platilo-po-vzniku-ceskoslovenska>>.

HRUŠOVÁ, M.: *První prvorepublikové papírové peníze navrhoval i Alfons Mucha*. 28. 10. 2008. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <http://finance.idnes.cz/prvni-prvorepublikove-papirove-penize-navrhoval-i-alfons-mucha-pxd-/bank.asp?c=A081027_093344_bank_hru>.

KURUCZ, R.: *Vývoj papírových platidel od roku 1918*. 28. 11. 2008. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://coins.blog.cz/0811/vyvoj-papirovych-platidel-od-roku-1918>>

¹ KURUCZ, R.: *Vznik a historie československé měny I.*, 21. 06. 2007. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://coins.blog.cz/0706/vznik-a-historie-ceskoslovenske-meny-cast-1>>.

NOVOTNÝ, R.: *Antonín Zápotocký: Naše měna je pevná a měnová reforma nebude 1/2*. 26. 06. 2010. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <<http://www.investicniweb.cz/zpravy/investicni-bulvar/2010/6/26/clanky/antonin-zapotocky-nase-mena-je-pevna-menova-reforma-nebude/>>.

NOVOTNÝ, R.: *Jak se z rakouské koruny stala koruna československá*. 25. 02. 2010. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <<http://trhy.mesec.cz/clanky/jak-se-z-rakouske-koruny-stala-koruna-ceskoslovenska/>>.

POSPÍŠIL, R.: Kvantitativní teorie peněz, monetární politika a regulační opatření centrální banky. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis facultas iuridica*, 2000, č. 2, s. 181. [online]. [cit 2011-04-25]. Dostupné z URL: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Iuridica2/Iuridica2_21.pdf>.

ŠKŇOURIL, E.: *Koho nejvíce poškodila měnová reforma?* 28. 05. 2003. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <http://finance.idnes.cz/fi_blind.asp?r=fi_osobni&c=A030526_120107_fi_osobni_zal>.

ŠUŠLÍKOVÁ, L.: *Měnová reforma 1919*. [online]. [cit. 2011-04-29]. Dostupné z URL: <<http://suslikova.osoba.cz/menova-reforma-1919>>.

VENCOVSKÝ, V.: *Měnová reforma 1919. Tři měnové reformy pro jednu generaci*. Seminář Padesát let od měnové reformy 1953. 20. 05. 2005. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://suslikova.osoba.cz/menova-reforma-1919>>.

VĚŽNÍK, A.: *Vývoj hospodářství na území ČR do roku 1990*. Prezentace přednášky. Nedat. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://svp.muni.cz/ukazat.php?docId=236>>.

VLÁDA. *Období první republiky 1918 – 1938*. [online]. [cit 2011-02-15]. Dostupné z URL: <<http://www.vlada.cz/assets/historie/Obdobi-prvni-republiky-1918.pdf>>

Dokumenty

Zákon č. 64/1918 Sb., o mimořádných a přechodných ustanoveních na Slovensku

Zákon č. 38/1918 Sb., o prozatímní ústavě

Zákon č. 84/1919 Sb., o peněžní reformě, 25. únor 1918.

Zákon č. 97/1919 Sb., o celním území a vybírání cla

Zákon č. 187/1919 Sb. (tzv. měnový zákon),

Zákon č. 288/1919 Sb., zřízení zemské správní komise pro Slezsko

Zákon č. 309/1920 Sbírky zákonů a nařízení

ČSFR. Zákon č. 22/1992 Sb., o SBČS.

ČSFR. Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách

Nařízení ministra financí ze dne 25. února 1919, č. 86 sb. z. a nař.

Nařízení vlády republiky Československé ze dne 30.10. 1920 č. 592/1920 Sb. zákonů a nařízení, jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256/1920 Sb. zákonů a nařízení, 1920, částka 125.

Seznam tabulek a grafů

Tab. 1 Inflační vývoj v průběhu první světové války (v mil. korun)

Tab. 2 Okolkované peníze v mld. korun

Tab. 3 Množství složek oběživa a odpovídající zadržené části nucenou státní půjčkou

Tab. 4 Oběh bankovek, pokladničních poukázek a žirových účtů k 28. únoru 1919

Tab. 5 Přehled finančních výsledků

Tab. 6 Výsledky deflační politiky

Tab. 7 Nárůst cenových a měnových ukazatelů za druhé světové války v mld. Kč

Tab. 8 Některé maloobchodní ceny před a po peněžní reformě

Tab. 9 Devizový kurz CSK/USD konec období

Grafy

Graf 1 Refinanční půjčky celkem (rok 1991 čtvrtletí, rok 1992 dekády, klouzavý průměr, v mld Kč)

Graf 2 Nominální a reálná peněžní zásoba (běžné ceny a ceny roku 1989 v mld. Kč)

Graf 3 Obchodní banky v ČSFR, které zahájily činnost

Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35 odst.3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucí bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne

.....

Iva Kubanková

Adresa trvalého pobytu studenta:

Masarykova 1020, Orlová-Lutyně, 735 14